# سوله

# د اسلام له نظره


جان محمد زاهدی احمدزی

[illegible]



CPAU

انجمن همکاری برای صلح و همبستگی


Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

## د کتاب ځانګړتیاوې


| | | |
|---|---|---|
| د کتاب نوم | : | سوله د اسلام له نظره |
| محقق | : | استاد زاهدی احمدزی |
| کمپیوتر دیزاینر | : | میرویس رامکی |
| ناشر | : | د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه |
| د چاپ شمیر | : | ۱۰۰۰ جلد |
| د چاپ تاریخ | : | ۱٤۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م |

**لومړی چاپ**

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸٤۳۳۸۲


د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه پورې اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

# سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او
عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه
۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

# ډالـــــی

ټولو هغو وګدو ، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشري ټولنې له پاره د سوله ئیز ژوند کولو هاند کوي ، له جنګ څخه کرکه کوي ، ترهه ګر کرې غندي او د بشـري وینې درناوي کـوي او د ځـمکې د اعـمار له پاره سـوله او امن ضروري ګڼي.

د سولې او یووالي د پاره د هڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library



# فهرست

عنوان مخ

سریزه........................................ ۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی........................................ ۳
د سولې شرعی حکم........................................ ۵
دسولې ډولونه........................................ ۶
د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه........................................ ۷
شرطونه........................................ ۱۱
لومړی شرط ، دویم شرط ، دریم شرط........................................ ۱۳
څلورم........................................ ۱٤
پنځم........................................ ۱٥
شپږم........................................ ۱۷
اووم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library



عنوان — مخ

دویم ډول دمیره او میرمن ترمنځ سوله.................. ۱۹
په وصیت کی سوله.................. ۲۶
په پر هارونو کی سوله.................. ۲۸
په مالي حقوقو کی.................. ۳۱
ددغی سولی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.................. ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنګیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.................. ۳۶

## دوهمه برخه

## احکام او مسائل

د صلحی احکام.................. ۵۱
د سولی دینی ارزښت.................. ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.................. ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.................. ٦٦
سوله کول غوره عمل.................. ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library



عنوان | مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام ........................ ۷۷
د مدینې میثاق ........................ ۷۸

## دریمه برخه

## د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوی احادیثو په رڼا کې سوله ئیز ژوند ........................ ۸۵
ټولنیز عدالت ........................ ۹۱
اسلام او د بشر حقوق ........................ ۹۹
په اسلام کې مدنی او اقتصادی حقوق ........................ ۱۰۶
اقتصادی حقوق ........................ ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه ........................ ۱۱۶
د انتقام په مقابل که د عفوی په باره کې نبوی سیرت ........................ ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولی ........................ ۱۲۴
پای ........................ ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library



# سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څېړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پیوستون لپاره د همکاری د ټولنی له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دری ورځني ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.
د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوری منابعو څخه ګټنه اخیستل شوی ده، دا کتاب مونږ ته دا راښې چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولی کولو لارښونه کوی. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږی چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دې چې د هر ډول قهر او غصی په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیرااوان سولې، مینې، رښتینولې او ورورګلوی ته رابولی.
که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دې. له بده مرغه په دی هکله د مسلمانانو غرضی تبلیغات او ځینی عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.
د اسلام پاک دین نه یواځې دا چې خپلو پیروانو ته د سولی لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړی.
لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسی نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکی نظام واقعی ښکارندوی ؤ چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library



یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. خو له بده مرغه هغه په ولسی ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلی حالت پاتی نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لرې ګنډه اخیستله او ددی پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوری نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسی عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسی حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه هیله منده ده چې ددغه څیړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کی مثبت پرمختګ رامنځ ته شی او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کی به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشی.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسی یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالی او توپیر څخه خلاصه وې رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوې

د سولی او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library



## مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کی له دغولاندی ماخذونه څخه استفاده شوی ده.

۱ - قران کریم

| تفاسیر: | مصنف | متوفی |
|---|---|---|
| ۲ - تفسیر قرطبی | امام محمد بن احمد قرطبی | ٦٧١ هـ |
| ۳ - تفسیر ماوردی | امام ابوالحسن علی بن حبیب ماوردی | ٤٥٠ هـ |
| ٤ - تفسیر المحرر الوجیز | امام عبدالحق بن غالب بن عطیه اندلسی | ٥٤٦ هـ |
| ٥ - تفسیر ابن کثیر | حافظ عماد الدین اسماعیل بن عمرو بن کثیر | ٧٧٤ هـ |
| ٦ - تفسیر موضح الفرقان | علامه محمود الحسن د یوبندی | ۱۳۳۹ هـ |
| ٧ - تفسیر مجمع البیان | علامه طبرسی - فضل بن حسن | ٥٣٨ هـ |
| ٨ - تفسیر معارف القرآن | مولانا مفتی محمد شفیع | ۱۳۹٦ هـ - ۱۹٧٦ هـ |
| ۹ - تفسیر جصاص | علامه احمد بن علی رازی جصاص | ۳٧٠ هـ |
| ۱۰ - تفسیر تفهیم القران | مولانا سید ابوالاعلی مودودی | ۱۳۹۹ هـ |
| ۱۱ - تفسیر بیان القران | حکیم الامة مولانا اشرف علی تهانوی | ۱۳٦۲ هـ |
| ۱۲ - تفسیر سراج المنیر | علامه محمد شربینی الخطیب | ۹٧٧ هـ |
| ۱۳ - تفسیر مدارک | امام عبدالله بن احمد نسفی | ٧٠۱ هـ |
| ۱٤ - تفسیر روح المعانی | شهاب الدین سید محمد الوسی مفتی بغداد | ۱۲٧٠ هـ |
| ۱٥ - تفسیر کبیر | علامه شیخ محمد بن عمر رازی | ٦٠٦ هـ |
| ۱٦ - تفسیر صفوة التفاسیر | محمد علی صابونی | |

### آحادیث:

| | | |
|---|---|---|
| ۱٧ - صحیح بخاری | امام ابی عبدالله محمد بن اسماعیل بخاری | ۲٥٦ هـ |
| ۱٨ - صحیح مسلم | امام مسلم بن حجاج قشیری نیشاپوری | ۲٦۱ هـ |
| ۱۹ - سنن ابی داود | امام ابو داود سلیمان بن اشعث | ۲٧٥ هـ |
| ۲٠ - جامع ترمذی | امام محمد بن عیسی ترمذی | ۲٧۹ هـ |

(c) ketabton.com: The Digital Library



| | | |
|---|---|---|
| ۲۱ - سنن دارقطنی | امام علی بن عمر دارقطنی | ۳۸۵هـ |
| ۲۲ - مشکوة | شیخ ولی الدین تبریزی | |
| ۲۳ - نهج البلاغه | امام سید شریف رضی | |
| ۲٤ - نیل الأوطار | امام شوکانی محمد بن علی | ۱۲۵۰هـ |
| ۲۵ - سبل السلام | امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی | ۱۱۸۲هـ |
| ۲٦ - فتح الباری | امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی | ۸۵۲هـ |
| ۲۷ - اشعة اللمعات | شیخ عبدالحق دهلوی | ۱۰۵۲هـ |
| ۲۸ - عون المعبود | علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی | |
| ۲۹ - فیض الباری | شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم | ۱۳۵۲هـ |
| ۳۰ - غایة المأمول | شیخ منصور علی ناصف | ۱۹۲٤هـ |

**فقه:**

| | | |
|---|---|---|
| ۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف | امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم | ۱۸۳هـ |
| ۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید | حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام | ۲۲٤هـ |
| ۳۳ - هدایه | علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی | ۵۹۳هـ |
| ۳٤ - المغنی لابن قدامه | علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی | ٦۲۰هـ |
| ۳۵ - شرح السیر الکبیر | امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی | ۱۸۰هـ |
| ۳٦ - جامع الفصولین | شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل | ۸۹۲هـ |
| ۳۷ - معین الحکام | امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی | |
| ۳۸ - زبدة الاحکام | امام خمینی | |
| ۳۹ - تحریر الوسیله | امام خمینی | |
| ٤۰ - الحلال والحرام | علامه یوسف قرضاوی | |
| ٤۱ - کتاب الدیات | امام ضحاک شیبانی | ۲۸۷هـ |
| ٤۲ - الفقه الاسلامی وادلته، | وهبة زحیلی | |
| ٤۳ - توضیح المسائل | امام ابولیث سمرقندی | ۳۷۳هـ |

(c) ketabton.com: The Digital Library



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

## سـریـزه

**«الحمدللّه رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله واصحابه و من دعا بدعوته الى يوم الدين.»**

وبعد:

داسلام مقدس دین یواځینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لری او ددی خبری ښکاره دلیل دادی چی اللّه تعالی په ناحقه سره د یو انسان ژوند ختمول د ټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلی دی لکه چی په قرآن کریم کی اللّه تعالی فرمایلی دی:

**«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.»** (۱)

**ترجمه:** *هغه څوک چی ووژنی یو نفس بی له عوض د بل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلی دی او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندی کړی دی.*

او ددې حکمت دادی چی اللّه تعالی انسان په ځمکه کی د کومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړی دی چی دځمکی عمران هم پکی دی او بیا یې دځمکی واک ورته ورکړی دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومی، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومی. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی أمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

۱ - (دمائده سوُرة ۳۲ - آیت ۵ سوره ٦ سپاره ۵ رکوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library



حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.

مګر له بده مرغه په پنځمه هجری پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې دغه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالا تر غه کړې دي؛ بلکې دغیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو دا زمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرولسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندول دعوت چلولی او هلې ځلې یې کړې دي چې په زړه پورې نتیجه یې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې دغه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینو ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره دغه اثر د سولې او امن د ارزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شي الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن وګرځیږي او زمونږ د غم ځپلې ملت تالا شوې سوله او امن بیرته راوګرځیږي.

آمین

*استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی*

(c) ketabton.com: The Digital Library



# سوله د اسلام له نظره

## لفظي تعريف:

صلح عربي كليمه ده او په عربي ژبه کې صلح په يوولسو معناو سره راغلي لکه چې امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبو د پوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وي يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کې بيانولي شي:

الف: دمنفعت او گټې په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چې په يوشي يا يوچا کې نيمگړتياوې هغه ورڅخه لرې کړای شي او بشپړ کړای شي.

و: دنيکۍ او ښيگړې کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ی: داوربند او جنگ منعه کولو په معنا.

## اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کې فقهاؤ مختلف أقوال څرگند کړي دي، داځکه چې دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کې صلح، په ازدواجي معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library



کی دمیره او میرمن ترمنځ صلح، دجګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی دهریو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او دجنګ اوصلح دموضوع دمختلفو اړخونو بیان دی یوازی دجنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

**الصلح: هورفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع.** (١)

***ترجمه:*** *صلح په شرعی اصطلاح کی دجنګ بندول او شخړو لری کول او داختلافاتو ختمول دی، پرهغو شرطونو سره چی دصلح دشرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

دصلح دغه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. دغه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که دمسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که دکومی اسلامی ډلګی او دهغوی دمسلمان حاکم ترمنځ وی، او که ددوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی دغه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

## دصلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او دغیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

١ - مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحيط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسيط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library



ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

**عن عمرو بن عوف المزني رضي الله تعالى عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:**

**«اَلصُّلحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إِلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً»** [1] رواه ابوداود وابن ماجه والترمذي

***ترجمه:** له عمرو بن عوف مزني رضي الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مګر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وګرځوي او يا حرام شيان حلال وګرځوي. او په مسلمانانو باندې پر هغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کينبودل شوي وي مګر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وګرځوي او يا حرام حلال وګرځوي.*

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتني حديث په شرح کې ليکلي دي:

**قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل كل صلح الا ما استثنى؛ والى العموم ذهب ابوحنيفة ومالك واحمد والجمهور.»** [2]

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنی شوې وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتني حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

---

۱- سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۶، طبع مصر مصطفى بابي

۲- نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بيروت دارالفكر

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځخه خلاف نه وی.

## دصلح ډولونه

په اسلامی شریعت کی په مجموعی توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چی حافظ ابن حجر عسقلانی (متوفی ۸۵۲هـ ۱٤۷۳م) په خپل کتاب فتح الباری شرح صحیح البخاری کتاب الصلح کی ویلی دی:

**والصلح اقسام: ۱- صلح المسلم مع الکافر، ۲- والصلح بین الزوجین، ۳- والصلح بین الفئة الباغیة والعادلة، ٤- والصلح بین المتغاضبین، ٥- والصلح فی الجراح کالعفو علی مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فی الاملاک أو فی المشترکات کالشوارع.** (۱)

***ترجمه:*** *او صلح په ډیرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دویم دمیړه او میرمن ترمنځ سوله کول، دریم: دیاغی او نیاومنی ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاینی روغه کول، پنځم: په خپل منځی جنګ کی دټپی شویو دځخمونو سوله کول او هغه داسی چی دټپی شوی له پاره پر ټپی کوونکی باندی ددیت په توګه پر مال کینبودلو سوله وکړای شی، شپږم: ددوه برخمنو او څوکسانو چی په املاک کی سره شریک وی لکه لیاره او داسی نور او بیا دهغو په منځ کی اختلاف سره پیدا شی او یو دبل په مخه کی خنډ واقع کیږی او نه یې پریږدی چی ګټنه ورځخه واخلی بیا ددوی ترمنځ دریم ګړی روغه جوړه سره وکړی.*

دسولی دغه شپږواړه ډولونه الله تعالی په قرآن کریم کی بیان کړی دی چی ځینی ډولونه یې په ځانګړی توګه ذکر کړی دی دا ځکه چی دصلح دغه ډولونه ډیر مهم دی، او اهمیت یې دمتعدی والی په وجه دی، یعنی داختلاف او جنګ تداوم چی زیانونه یې ټولنی ته متعدی کیږی او ټولنه ورځخه زیانمنه کیږی پداسی حال کی چی صلح یې نه یوازی داچی جګړه مارو اړخونو ته ګټه رسوی بلکی ټولنی ته یې هم ګټنه رسیږی نو ځکه الله تعالی په

---

۱- فتح الباری ج ٥ ص ۲۲۷ طبع بیروت داراحیاء التراث العربی تاریخ طبع ۱۳٤۸هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځانګړي توګه ذکر کړي دي، او يو شمير نور سوله ئيز ډولونه يې عام او ضمني بيان کړي دي چې بيا فقهاؤ داجتهاد په ذريعه په تفصيل سره بيان کړي دي، زه غواړم دلته د قرآن کريم په رڼا کې په قرآن کريم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر يو بيلابيل په تفصيل سره ذکر کړم څو د سولې مينه وال په اسانتيا سره د هغوي په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتيا ضروري مراتب وپيژني:

## لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غير اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالى په قرآن کريم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړي دي او ورته فرمايلي يې دي:

**«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللهُ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.»** (۱)

***ترجمه:*** *او که چيرې کفار صلحې او روغې ته ميل وکړي نو ته هم (د هغوی د سولې وړانديزو منه او) صلحې ته ميل وکړه او پر الله تعالى باندې توکل وکړه، بيشکه چې الله تعالى هم دې ښه اوريدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی يعنې سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فريب درکړي په دغه روغه کې نو بيشکه تا ته الله تعالى کافي دی. همدې هغه ذات دی چې تا ته يې قوت درکړي په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شيخ الهند علامه محمود الحسن ديوبندي په خپل تفسير موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آيا تونو په تفسير کې ويلي دي:

په اسلام کې في سبيل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئيز ډاډمن ژوند د تيرولو او د کلمة الله داعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چيرې دغه عالي مقاصد له ويني تويولو څخه پرته حاصل شي نو بيا خو د ويني تويولو ته هيڅ حاجت نشته. که چيرې د اسلام مخالفين د روغې کولو وړانديز وکړي تاسې يې هم ورسره قبول

۱ – دانفال سورة ۶۱–۶۲ آيا تونه لسمه سپاره اتمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library



کړئ، او که هغوی دصلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تیرباسي او دهغوی له پلوه دچلول احتمال وي نو بیا هم تاسي هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړئ؛ الله تعالی دمؤمنانو ملګری دی د کفارو هر ډول سوله دښمنه پلانونه به شنډ کړي او تاسي به په خپل نصرت سره پرې بریالي کړي. (۱)

دغه راز د جعفري مذهب نامتو مفسر علامه طبرسي «ابوعلي فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

**«وَ اِنْ یُرِیْدُوا اَنْ یَّخْدَعُوکَ» معناه وان یرد الذین یطلبون منک الصلح اي یخدعوک فی الصلح بان یقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی یقووا فیبدأوکم بالقتال من غیر استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَکَ اللّٰهُ» ای فان الذی یتولی کفایتک الله «هُوَالَّذِي اَیَّدَکَ بِنَصرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِینَ».** (۲)

***ترجمه:*** *یعنی ددغه آیت معنا دا ده چې که هغه څوک چې له تاڅخه د سولې غوښتنه کوي او دوی غواړي په صلح کې له تا سره دوکه وکړي او هغه داسې چې د سولې په ورانديز سره ستا ملګري له تاڅخه او له جنګ کولو واړوي او منعه يې کړي تردې چې دوی ځانونه پیاوړي او ځواکمن کړي او بیا له تاسي سره په جنګ کولو برید وکړي. پداسي حال کې چې تاسي جنګ ته ځانونه چمتو کړي نه وي. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کې ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړي نو الله تعالی تالره بس والی کوي ځکه الله تعالی هغه ذات دی چې په خپله مرسته يې ستا کرورلتیا کړې ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوي.*

او همدارنګه له کفارو سره دسولې په باره کې يې په بل آیت کې داسې فرمایلي دي:

**«فَاِنِ اعْتَزَلُوکُمْ فَلَمْ یُقَاتِلُوکُمْ وَاَلْقَوْا اِلَیْکُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَکُمْ عَلَیْهِمْ سَبِیلاً.»**

(دالنساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

---

۱- موضح الفرقان «کابلي تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ دمکې مکرمې چاپ

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

(c) ketabton.com: The Digital Library



**ترجمه:** *نوکه ځنګ وکړي دوی له تاسي ځخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه دروړاندي کړه نو نه ده ګرځولي الله تعالی تاسي ته پردوی باندي هیڅ لاره. دجنګ کولو بلکې تاسي هم دهغوی دصلحي وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

**احکام:** تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره دصلحي کولو په باره کي یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چي دصلحي دشرطونو په نوم یې نو مولي دي چي دموضوع دروښانه کولو په خاطر دلته دیو څونامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال دنمونې په توګه وړاندي کوم:

دمفسرینو له جملي ځخه امام ماوردي (متوفی ۴۵۰هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کي، امام عطیه اندلسي (متوفی ۵۴۶هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کي، امام قرطبي (متوفی ۶۷۱ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کي، حافظ ابن کثیر (متوفی ۷۴۷ هـ کال) په خپل تفسیر کي او دهندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ۱۱۳۰ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کي په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره دانفال دسورة دصلحي تفسیرونه کړي دي چي نچوړ او خلاصه یې په لاندي کرښو کي وړاندي کولی شي:

له دغه مبارک آیت ځخه دا ثابتیږي چي مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړي ده او څو ځلي یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، دمکي مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحي کړي دي. دمثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندي کولی شي.

۱ – دمدینې منوري صلح دنبوي هجرت په پنځم کال له ۶۲۶ م کال سره سم داحزاب له غزا ځخه دمخه دمدینې منوري دیهودیانو دبنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چي بیا دهغوی له پلوه ماته شوه.

۲ – دنبوي هجرت په شپږم ۶۲۷م کال دمکي له مشرکانو سره تاریخي صلحه چي په حدیبیه نومي سیمه کي مکي ته څیرمه شوي وه. چي د دغي صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library



# د حديبيه د صلح د تړون مادې

هغه شرطونه او مادې چې د حديبيه د صلح په تړون کې د جانبينو په اتفاق سره کېښودل شوې وو په لاندې ډول دي:

•**لومړۍ ماده:** اى الله ستا په نوم!

**دويمه ماده:** دا تړون د محمد بن عبدالله «صلى الله عليه وسلم» او سهيل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

**دريمه ماده:** دوې دواړو پردې باندې صلح وکړه چې لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنګ بندې وي، او په دغه موده کې به خلک په امن او سيرې او يو له بل څخه به لرې ګرځيږي.

**څلورمه ماده:** څلورم دا چې که د محمد له ملګرو څخه کوم څوک د حج يا عمرې اداء کولو يا د تجارت له پاره مکې ته راشي، د هغه سر او مال به په امن وي. او که د قريشو کوم څوک په دغه موده کې د سوداګرۍ له پاره مصر يا شام ته د مدينې له لارې تيريږي د هغه مال او سر ته به امن حاصل وي.

**پنځمه ماده:** پنځم دا چې که چيرې له قريشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکي» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شي «مسلمان شي» نو هغه به دې هغوى ته بيرته سپاري او که د محمد (ص) له ملګرو څخه کوم شخص قريشو ته ورشي «مرتد شي» هغه به بيرته د محمد (ص) ته نه سپاري.

**شپږمه ماده:** شپږم دا چې له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلې مودې پورې زمونږ ترمنځ غدر او خيانت نه وي، او نه به په پټه سره يو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولې شي او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف تيګې کولې شي.

**اوومه ماده:** اووم دا چې که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کې له هر چا سره ځان ملګرې کوي داسې کولې شي که له محمد (ص) سره ملګرتيا کوي کولې شي او که له قريشو سره په تړون کې ځان شاملوي هم داسې کولې شي.

«په هماغه مجلس کې د خزاعه قبائلو خپله ملګرتيا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملګرتيا له قريشو سره اعلان کړه چې بيا دواړه په تړون کې ذکر شول»

**اتمه ماده:** اتم دا چې ته به سږ کال مکې ته نه داخليږې او له همدې ځايه به بيرته مدينې ته ستنيږې، او په راتلونکي «۷ هـ» کال کې به مونږ له مکې څخه خارج شو، ته او ستا ملګرې به

(c) ketabton.com: The Digital Library



مکی ته داخل شی صرف دری شپی دری ورځی به پکی اوسیږی. له تاسی سره به یوازی توری وی هغه هم په تیکو کی دننه، او له تورو شخه پرته به بل هیڅ ډول وسله له ځانونو سره نه روا ږی.

**نهمه ماده:** نهم دا چی سږ کال به ستاسی د قربانی څاروی هماغلته وی په کوم ځای کی چی مونږ ولیدل «یعنی حدیبیه کی» او همدلته به ذبح کولی شی او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکی» ته راالیږلی نه شی. او په صراحت کی به زمونږ او ستاسی حقوق سره برابر وی. (۱)

**د محمد (ص) مهر**

**د تړون لیکوونکی:** علی بن ابی طالب (رض)

**مسلمان شاهدان:** ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهیل بن عمرو، سعد بن ابی وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبیده بن الجراح

**د سهیل بن عمرو مهر**

**د قریشو شاهدان**

عروه بن مسعود ثقفی، مکرز بن حفص او د هغو ملګری.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادی له هغو احادیثو څخه ما راغونډی کړی دی چی د حدیبیه د صلح په باره کی مروی دی او دغه لاندی مأخذونه ما پسی کتلی دی.

صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱۶۸، کتاب الصلح، د ریاض چاپ
صحیح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسیر، ص ۱٤۰۹-۱٤۱۱، د ریاض چاپ، باب صلح الحدیبیة فی الحدیبیة
سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱٤، د لاهور چاپ
زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحدیبیة، لابن القیم.
السیرة النبویة، لابن هشام، ج ۳٤، ص ۳۳۲، د ایران د قم چاپ، ۱۳٦۸ هـ ش
تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳٦، غزاة الحدیبیه، طبع بیروت، ۱٤۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م
کتاب الاموال لابی عبید، ٤٤۱-٤٤٤
فتوح البلدان، ص ۳٦، بلاذری
کتاب الخراج، لابی یوسف، ص ۱۲۹
البدایه والنهایه، ج ٤، ص ۱٦٤-۱۷۷، غزوة الحدیبیة، د لاهور چاپ ۱٤۰٤ هـ - ۱۹۸٤ م
الکامل فی التاریخ، لابن اثیر، ج ۱، ص ۵۸۲- ۵۹۰، ذکر عمرة الحدیبیه
الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بیروت - لبنان
تاریخ الخمیس للدیار بکری، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library



داسي بيان کړ اي شوي دي.

۳- دنبوي هجرت په اووم ۶۲۸م کال په خيبر کې دخيبر له يهوديانو سره دخيبر له فتحې څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوي هجرت په لسمه ۶۳۱م کال ديمن دنجران له نصرانيانو سره تاريخي صلح چې په مدينه منوره کې په نبوي جوماتکې دصلحې تړون ورسره لاس ليک شوئ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو داسلامي امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چې که چيرې داسلامي امت ښيګړه او مصلحت پکې وي چې له کفارو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کې وي او که له جنګ څخه دمخه وي او که له جنګ څخه وروسته وي. که وړياوي لکه دحديبيه صلحه چې هيڅ مال له يو پلوه هم پکې نه وي او که په مال سره وي لکه چې دخيبر په يهوديانو او دنجران په نصرانيانو رسول الله صلى الله عليه وسلم کينبودلي وچې هر کال به يې اسلامي حکومت ته ورکوي. دغه راز که چيرې دمسلمانانو دسر، مال، دين او ناموس خطر وي او کفار په صلحه کې داورسره شرط کړي چې اسلامي حکومت به کفري حکومت ته دومره دومره ټاکلي مال ورکوي نو دځينو مفسرينو او فقهي امامانو په نزد داهم روادي ځکه چې په (۵) هجري کال کې داحزاب په غزا کې رسول الله صلى الله عليه وسلم دغطفان دقبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاري او حارث بن عوف المري سره يو تړون لاس ليک کړ چې دوي دواړو ته به سږکال دمديني دخرماؤ دريمه برخه ورکړي پدې شرط چې دوي به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسي او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځی او هم به د مشرکانو په لښکر کی اختلاف پیدا کوی.

هغوی ورسره ومنله مگر کله چی رسول الله صلی الله علیه وسلم دانصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځینو نورو ویلی دی چی دغه ډول صلحه روا نه ده ځکه چی پدی کی د مسلمانانو سپکاوی او توهین دی.[۱]

دغه راز د شیعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسی د دغه آیت په تفسیر کی ویلی دی:

یعنی که چیری دوی له تاسی سره له جنگ کولو څخه په ډډه شی او له تاسی سره د سولی تړون وکړی. نو تاسی ته روانه ده چی د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تیری وکړی.[۲]

شرطونه: د اسلامی امت فقهاؤ، ویلی دی: له کفارو سره له جنگ څخه دمخه هم سوله کول روا ده، د جنگ په دوران کی هم ورسره روا ده او له جنگ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چی دغه دری واړه ډوله صلحی رسول الله صلی الله علیه وسلم کړی دی. مگر له

---

۱- تفسیر قرطبی، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲٦ مخونه دبیروت چاپ، دارالکتب العلمیه ۱٤۰۸ هـ ۱۹۸۸م

تفسیر ماوری دویم ټوک، ۳۳۰ مخ بیروت چاپ دارالکتب العلمیه

تفسیر محرر الوجیز دویم ټوک ۵٤۷-۵٤۸ مخونه، بیروت سنه ۱٤۱۳هـ دارالکتب العمیه

تفسیر ابن کثیر دویم ټوک ٤۰۱-٤۰۲ درياض چاپ دچاپ تاریخ ۱٤۱۸هـ- ۱۹۹۷م

تفسیر احمدیه لومړی ټوک ۵۱٦-۵۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه

البدایه والنهایة پنځم ټوک ۵۵ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسیه طبع ۱٤۰٤هـ- ۱۹۸٤م

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library



کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چي پداسي کولو سره د تل له پاره جهاد ختميږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زيانونه ور پکي دي. له همدي کبله فقهاؤ ويلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چي په صلحه کي ضروري دي، او صلحه مشروع گرځوي په لاندي ډول فقهاو بيان کړي دي:

**لومړی شرط - دصلحي موده به معلومه وي:**

يعني کله چي مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کي به د صلحي موده هرومرو معلوموي، يعني دري کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسوکلونو څخه د زياتي مودي په تړاکلو کي د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنيفه نعمان بن ثابت رضي الله عنه متوفی ۱۵۰هـ ۷۲۵م کال او امام احمد بن حنبل رضي الله عنه متوفی ۲٤۱هـ ۸٦٤م کال ويلي دي: چي که له کفارو سره د صلحي د مودي تمديد او زياتوالي د مسلمانانو په گټه وي روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ويلي دي: له لسو کلونو څخه د سولي موده زياتول روانه دي ځکه چي نبي کريم صلی الله عليه وسلم د مکي له مشرکانو سره تر لسو کلونو پوري صلحه کړي وه. (۱)

**دويم شرط: - چي د مسلمانانو په گټه وي:**

يعني له کفارو سره صلحه کول پدي شرط روا ده چي د مسلمانانو گټه او مصلحت پکي وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکي وي او که ديني مصلحت او گټه ورپکي وي او که دواړه وي. په همدي اساس فقهاؤ داسي صلحه ناروا گڼلي ده چي د کفارو گټه او د مسلمانانو تاوان پکي وي. د مثال په ډول: پدي خاطر صلحه ورسره وکړي چي هغوی به مسلمانان شي، يا پدي خاطر چي هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزيه او مالي تاکلي

۱- هدايه ج۱ ص ٥٤۳ مجتبايي ډيلي چاپ د چاپ تاريخ سنه ۱۲۹۷هـ ۱۸۲۰م مصنف علي بن ابی بکر فرغاني مرغيناني متوفی سنه ٥۹۳هـ ۱۱۱٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library



پنډ ورکړي، یا پدې خاطر چې هغوی به د اسلامي ملت د احکامو التزام وکړي او یا د اسې نور مصالح وریکې وي لکه چې د حنفي فقهې نامتو سکالر او مجتهد في المذهب عليّ بن ابي بکر فرغاني مرغيناني رحمة الله عليه په خپل کتاب هدایه کې ویلي دي:

**« واذارئ الامام أن يصالح اهل الحرب او فريقاً منهم وكان في ذالک مصلحة للمسلمين فلا بأس به. »** (۱)

**ترجمه:** *که چیري د مسلمانانو حاکم پریکړه وکړي چې له جنګ کوونکو حربیانو سره یا د هغوی له کومې ډلې سره سوله وکړي، او په دغه صلحه کې د مسلمانانو منفعت او ګټه وي نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لري او ورته روا ده چې صلحه ورسره وکړي.*

د ریم شرط- **چې مسلمانان کمزوري وي:**

یعنې که چیري مسلمانان کمزوري وي نو بیا ورته روا ده چې له کافرانو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که کمزوري یې د افرادو په لحاظ وي او که د جنګي وسائلو په لحاظ وي، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوي وي بیا نو صلحه کول ورته روانه ده لکه چې د حنفي فقهې دیو ملیون یو سل اویا زره « ۱۰۷۰۱۰۰ » فقهي اجتهادي مسائلو لومړی تدوین کوونکي او د مجتهدینو د دویمې طبقې مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیباني رحمة الله علیه (متوفی ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کې د خپل رشید استاذ امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چې ویلي یې دي:

---

۱- المغني فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ دریاض چاپ، دچاپ تاریخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدین عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسي متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲- شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library



**«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلاباس بالموادعة.»** (۱)

**ترجمه:** له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیرې مسلمانان پیاوړې وي، او که چیرې مسلمانان پیاوړي نه وي نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شي چې د زمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړي. لکه چې الله جل جلاله فارمايي:

**«لَایَنْهٰکُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِینَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّوْ هُمْ وَ تُقْسِطُوْ آ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ»**

**«اِنَّمَا یَنْهٰا کُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَ جُوْ کُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلٰی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْ هُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَ لَّهُمْ فَاُولٰئِکَ هُمُ الظّٰالِمُوْنَ»** (۲)

**ترجمه:** نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چې نه دی کړی جنگ له تاسی سره په (کارد) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چې نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چې عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چې الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چې منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چې جنگ ئی کړی دی له تاسی سره په «کار د» دین کی او چه ایستلی ئې یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چې دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چې دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان گنهگاران ورته روا ده چې اوربند ورسره وکړي.

---

۱ - شرح السیر الکبیر ج ٥ ص۱٦۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰٥هـ ۱۹۸۳م

۲ - د الممتحنه سورة ۸ - ۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ٦۰ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوی:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازی د مسلمانانو حاکم او امام کوی او یا به یې د هغه نائب کوی. په همدی اساس هرمجاهد اویا سرگروپ ته روانه ده چی د حاکم او امیر له اجازی پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړی لکه چی حافظ ابن قدامه مقدسی په خپله فتاوی المغنی کی ویلی دی:

**«ولا یجوز عقد الهدنة ولا الذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هادنهم غیر الامام او نائبه لم یصح.»**(۱)

**ترجمه:** *دصلحی او اوربند تړون له حاکم او د هغه له مرستیال څخه پرته دبل چا له پاره روانه ده، او نه بل چا ته داروا ده چی کلابند کړی دښمن په خپلی ذمه واری سره تسلیم کړی او امان ورته ورکړی. ځکه چی دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او داله حاکم څخه پرته بل هیچا ته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پوری مربوط دی او د هغه مصلحت یکی معتبر دی، نو که چیری له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږی.*

پنځم شرط - **په تړون کی به دوسلی او جنگی وسائلو راکړه ورکړه نه وی:**

له کفارو سره د صلحی دکولو د جوازله پاره پنځم شرط دادی چی له تړون څخه وروسته او هم د مخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیری او نه به یې پری پلوری، او نه به دلوژستیکی او جنگی وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوی لکه چی د مغنی او هدایه مصنفینو ویلی دی:

---

۱- فتاوی المغنی ج ۱۳ ص ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library



**«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا لجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلك وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.»** (۱)

**ترجمه:** او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیرې او یائې پر هغوی باندې و پلورې. ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګې پیاوړتیا ترلا سه کوي، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان « لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوي » او سپنه به هم پرې نه پلوري ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوي.

**شپږم شرط - دصلحې تړون به نه ماتوي:**

که چیرې مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره د صلحې تړون ولري نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوي او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وي دوی به یې نه ماتوي ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

**«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً وَلَايَشُدَّنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.»** (۲)

**ترجمه:** دچا چې له کوم قوم سره د صلحې اوربند شوی وي نو هغه به نه ماتوي او نه به ترهغو پورې

---

۱- هدايه ج ۱ ص ٥٤٤ كتاب السير، المغني ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السير باب ماجاء في الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلی چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰، سنن ابوداود ج ۲ كتاب الجهاد باب في الامام يكون بينه وبين العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱٦هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



*کوم بدلون او تغیر پکی راولی څو پوری چی دهغه موده ختمه نه شی او یا دهغه ته دماتولو اعلان وکړی او له خپل عزم څخه دی خبر کړی. څو په ماتولو کی دواړه برابر مسبوق او خبر شی.*

یعنی دمسلمانانو امیر ته دصلحی د تړون ماتول روانه دی ځکه چی دا غدر دی او په اسلام کی غدر کول حرام دی. نو ترڅو پوری چی د تړون نیته پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړی نه وی او سرغړونه یې ورڅخه کړی نه وی، اویا امام دا احساس کړی چی له صلحی څخه جهاد دمسلمانانو په ګټه دی. په دغو دری واړو صورتونو کی به دری ورځی پرله پسی دښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوی. الله تعالی فرمایلی دی:

**«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْاِلَيهِمْ عَلى سَوَآءٍ اِنَّ اللّهَ لَايُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ.»**

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

***ترجمه:*** *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه دخیانت کولو او تړون ماتولو چی له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته دغه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعنی که له کوم غیر اسلامی ملت سره د مسلمان ملت دحاکم دسولی تړون شوی وی مګر هغه د مودی له ختمیدو دمخه که څه هم برالا اوښکاره د تړون ماتو لو اقدام و نه کړی، بلکی له ښبونښبانو او تحرکاتو څخه یی دا خبره څرګنده شی چی دوی دصلحی دماتو لو په هڅه کی دی نو بیا په دی صورت کی مسلمان سوله کوونکی جانب ته هم دا اجازه ده چی دخپل مصلحت له په نظر کی نیولو سره دهغوی دسولې تړون هغوی ته بیرته ورکړی او دجهاد اعلان ورته وکړی. خودغه اعلان مسلمانان باید په داسی ډول وکړی چی دښمن برابر خبرشی او خپل تیاری ونیسی او دا داسلام د صلحی او جنګ په باره کی پرعدل او انصاف داسی ګاڼلی اوچت قانون دی چی دبشری نړی په جنګی او سوله ئیزو قوانینو کی په تاریخ کی ساری او سیال نه لری. (۱)

---

۱- معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ دکراچی چاپ ۱٤۰۹ هـ، ۱۹۸۹ م، مصنف دپاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹۶ هـ، ۱۹۷۶م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱۶۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library



اووم شرط - **که په مال سره صلحه مشروطه وی نو په شرعی توګه به وی:**

دمخه مې وویل چې په مال سره دصلحې مشروط کول روادي، برابر خبره ده که دغه شرط دجنګ کوونکی دښمن له پلوه وي خوېدی شرط چې مسلمانان کمزوري وي لکه چې امام ابوحنیفه رحمة الله علیه ویلي دي:

**«واذاخاف المسلمون المشركين فطلبوا امواد عتهم فابى المشركون ان يواد عوهم حتى يعطيهم المسلمون على ذلک مالا فلا باس بذلک عند تحقق الضروورة. »**(۱)

***ترجمه:*** *که چیري مسلمانان دمشرکانو په مقابل کې له ماتې خوړلو څخه اندیښمن شول، اوله مشرکانو څخه یې دسولې او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مګر دا چې مسلمانان دا وربند په بدل کې مال ورکړي. نو مسلمانانو ته داړتیا په صورت کې دا رواده چې په مال سوله ورسره وکړي، امام سرخسی ابوبکر محمد بن ابی سهل رحمة الله علیه (متوفی ۴۹۰ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنیفه (رح) دپورتني قول په شرح کې ویلي دي چې رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم پدې باره کې خپل یو صحابي ته فرمایلي دي:

**«اجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ. »**(۲)

***ترجمه:*** *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پرې اوساته او خپل ځان له خپل دین څخه قربان کړه او دخپل دین دفاع پرې وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندې دا شرط کړي چې صلحه او اوربند پدې شرط در سره کووچې په بدله کې یې مال راکړي نو دا هم روادي ځکه چې رسول الله صلی الل علیه وسلم او راشدینو خلفا و داسې کړي دي مګر شرط پکې دادي چې په شرعي توګه وي.

۱- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲

۲- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library



یعنی ۱-کمیت، ۲- کیفیت، ۳- تاریخ، ٤- د تسلیمو لو ځای او سبب به یې معلوم وی لکه چې د نهمې هجري پیړۍ د عثمانیانو حنفي مفتي اعظم او قاضي علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کې ویلي دي:

**الصلح علی مال لا یخلو من خمسة اوجه : وجه یحتاج الی قدر وصفة ومکان تسلیم، ووجه الی صفة وأجل، ووجه الی اشارة وتعیین . اولها صلح علی دراهم وثانیها صلح علی تبرأ ووزني أو کیلي مما لا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح علی کیلي او وزني مما له حمل و مؤنة فیحتاج الی قدر وصفة وکذا الی مکان تسلیمه. ورابعها صلح علی ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح علی حیوان ولا یجوز الا بعینه ...** [۱]

**ترجمه:** *پر مال باندې صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دي: دا ځکه چې که چیرې په روپیو سوله وکړای شي نو په هغو کې دروپې ۱-نوعیت معلومول ۲- دروپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو نېټه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ٥-داچې د کوم هیواد سکه ده. او که غله وي، د هغوی وزن او د هغې پیمانه معلومول، د هغې صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شي نو د هغوی گز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چې رخت دی، غالی دي گیلم دي او که نورڅه په هغوی کې اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروري دي.*

ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره د کله چې په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳ م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یې د مال په بدله کې صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یې پر کینښودل چې زر اوقیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کې ورکوي او که چیرې دوی د اوقیه ؤ په بدله کې آسونه، ځغرې او نور شیزونه ورکوي دورځې له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شي، او که اسلامي حکومت په یمن کې د جهاد له پاره ارتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ٥۱ مخ دلاهور چاپ ۱٤۱۷ هـ، ۱۹۹٦ م

(c) ketabton.com: The Digital Library



نصرانیان به دیرش ځغری، دیرش جنگي آسونه او دیرش اوښان دعاریت په توګه داسلامي لښکر مشرته ورکوي. نوکه چیرې د دوی له دغو امانتو ځغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنګ کې تلف شول داسلامي لښکر پر امیر باندې لازم دي چې د دوی له خوښې سره سم به یې یا جنس او مثل ورکوي اویا به یې بیه ورکوي. [۱] مطلب دا چې کله د مسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شي داضروري ده چې نوعیت، کمیت یعنې اندازه د تسلیمي تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړي، څو ابهام له منځه لاړ شي اوکوم اړخ ته دماتولو پلمه پاتې نه شي.

## دویم د ښځې او میړه ترمنځ سوله

دصلحې دویم ډول دزوجینو یعنې دمیړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او دصلحې په ډولونو کې داسوله په اسلام کې زیات ارزښت لري، ځکه نه یوازې داچې میړه او میرمن دکورنی نظام دوه داسې بنسټیز ارکان دي چې له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دي؛ بلکې همدا میړه او میرمن دي چې د ټولنې په جوړولو کې د ملیاد تیر حیثیت لري چې، له همدې کبله ددواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځي ایثار او په کهول کې د یوبل په مقابل کې زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو دبل حقوق پرځای کول ډیر ضروري دي، څو ددوی خپل منځي شخړې او ناندرې وهل د دوی پر اولاد چې د اجتماع عظیم امانت دي ناوړه اغیزه و نه کړي. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشي نو دوی ته پکار دي چې په خپله یې دوه په دوه سره ختم کړي او زیار او باسي چې ورڅخه زیات نه شي، مګر که چیرې دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوي چې ددوی دواړو د مینې جوړه کړي جونګړه داختلافاتو تو پان ته پرې نږدي چې ویجاړه یې کړي بلکې د دوی تر منځ دي سوله وکړي لکه چې الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم توک ٦٣٤-٦٥٣ مخونه دبیروت چاپ ١٤١٥هـ، ١٩٩٤م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ٧٥١هـ، فتوح البلدان ٧٦ مخ بیروت ١٣٩٨-١٩٧٨ علامه بلاذری متوفی ٢٧٩هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



فرمايلي دي:

**«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا.»** (۱)

***ترجمه:*** *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله د سرکشی یاد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته په دې کې چې دوی دواړه په خپل منځ کې صلح سره وکړي په یو ډول صلح کولو سره، او صلح کول ډیر غوره ده او حاضر کړای شوي دي نفسونه شوم تیا ته او دزړ و نو په منځ کې هر و مر بخیلي موجوده ده.*

اوکه تاسې نیکي او ښیگړه وکړی له خپلو ښځو سره او پرهیز ځانه ساتنه وکړي تاسې له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقیق سره الله تعالی ښه خبر داردي په هغه شي چې تاسې یې کوی.

## تفسیر، احکام او مسائل:

امام قرطبي متوفی ۶۷۱ هـ په خپل تفسیر احکام القران کې او حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ په خپل تفسیر کې د پورتني مبارک آیت په تفسیر کې د ام المؤمنین عائشی رضی الله عنها متوفیه ۵۸هـ، ۶۸۱م امیرالمؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه شهید ۲٤هـ ۶٤۵م امیرالمؤمنین علي بن أبي طالب رضی الله عنه شهید ٤۰هـ، ۶۶۳م تفسیرونه نقل کړي دي چې دهغو دري واړو خلاصه په لاندې ډول په لنډیز سره بیانو لی شي:

په دغه مبارک آیت کې دهغو ښځو په باره کې د الله تعالی حکم دی چې اولاد یې نه کیږي یا یې میړه ښایسته وي او دا بد موری وي یا یې میړه ځوان وي او دا زړه وي او میړه یې غواړي چې بله ځوانه، اولاد زیږونکې او ښایسته ښځه وکړي، مگر دا یې په لاره کې

۱ - دنساء سورة ۱۲۸ - آیت ۵ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library



خندوی او غواړي چې طلاق ورکړي څولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چې: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پرېږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کوروالـه او جماع حق چې د نوي ميـر من په نسبت کم وي، يا لباس چې د نوي په پر تله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيري ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورڅخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتني قبولي نکړي نو دي ته به طلاق ورکړي ښځي ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کـهـول له ويجاړ تيا څـخـه وژغوري. ځکه چې دغه صلحه کـول د دواړو په گټـه دي، که څه هم ميـړه او ښځـه هر يو د خپلې گټي په حرص اولتيه کې وي.(۱)

**احکام او مسـائل:** له پورتني مبارک آيت څخه د صحابه کرامو د تفسير په رڼا کې مفسرينو او فقهاؤ د کورنۍ نظام د زوجينو په باره کې دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

۱- دويمه ښځه ان تر څلورمې پورې کول د ميړه حق دي او دا حق اسلامي شريعت ورکړي دي، هيڅوک يې د ممانعت حق نه لري.

۲- د بلې ښځې يا ښځوسره په وا د ه کولو کې ميړه له لومړۍ ښځې ياېل چا څخه د اجازت اخيستلو پابند نه دي، الله تعالى دا حق ورکړي دي.

۳- د بلې ښـځې د کـولو په صـورت کې پر ميـړه باندې فرض دي چې د دوی ترمنځ عدالت قـائم کړي او ټولو تـه مسـاوي ازدواجي حقوق ورکړي داسې نه وي چې د بلې ښځې په کـولو سره لومړۍ ښځې ته شاکړي او حقوق يې تلف کړي، او که داسې وکړي ښځه حق لري چې د خلع غوښتنه ورڅخه وکړي أويا يې پوره حقوق

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲۵۹ - ۲٦۰ مخونه، تفسير ابن کثير لومړی ټوک ٦٨٥ - ٦٨٦ مخونه د رياض چاپ ١٤١٨هـ.١٩٩٧م

(c) ketabton.com: The Digital Library



ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوي مګر ښځه نه غواړي چې مستقبل يې تباه شي او دي ته تیاره شي چې میړه ته خپل ځینې حقوق پرېږدي یای کم کړي خو پدې شرط چې میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړو لو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري.[1]

**د دریم ګړي صلحه:** که چیري میړه او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سر غړو نه خپل وروستي پړاو ته ورسیدلې وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوي بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوي دا ختلافاتو د ختمولو او له ویجاړ تیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندي کړي دي او الله تعالی حکم کړي دي چې یو دریم ګړي دي د ښځې له خپلوانو څخه او یو دي د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دي منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

**«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا»** (نساء سورت ۳۵-آیت ٥ سپاره)

**ترجمه:** او که تاسي د میړه او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږئ نو تاسي یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړي. که اراده لري دوي دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوي دواړو تر منځ موافقت پیدا

١- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰ هـ ۱۹۸۰ م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



کړې بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردی دصلحه کوونکو پر مقاصدو او دصلحې په هلوځلو باندې.

**تفسیر:** تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کې لیکلي دي:

په دغه مبارک آیت کې داسلامي امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چې که له تاسې سره اندیښنه وي چې میړه او میرمن خپل منځي مخالفت په خپله نه شي ختمولی نو تاسې ته پکار دي چې یو منصف او مصلح دمیړه له خپلوانو څخه او یو منصف دښځې له خپلوانو څخه مقرر کړې او دروغي جوړې له پاره یې میړه او میرمن ته ولیږې او دغه دواړه باید روغ نیتی، زړه سواند او سوله دوست وي. او الله تعالی دزوجینو په منځ کې دصلحې له پاره د دوی دواړو دخپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چې یو خو دمیړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وي اوبل دا چې له دوی څخه دخیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شي. دغه دواړه منصفان به دحالاتو پلټنه کوي او دواړه به په دې باندې پوهوي چې په صلحه کې د دوی ګټه ده. نو که چیرې دغه دواړه منصفان دمیړه او میرمن په منځ کې دسولې په پروسه که مخلص وي نو الله تعالی به د دوی دصلحې دهلوځلو په نتیجه کې دمیړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولي. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسی په خپل تفسیر کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

**ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما. حتی یحکما بما فیه الصلاح ...** (۲)

***ترجمه:*** *که چیرې له تاسې سره ویره وي د میړه او میرمن ترمنځ د دښمنۍ او اختلاف، نو یو کس*

۱ - تفسیر ابن کثیرج اص ۳ ۰ ٦ ، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱ ، تفسیر قرطبی پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره ، معارف القران تفسیر دویم ټوک ٤ ۰ ٤ مخ .

۲ - تفسیر مجمع البیان ج ۲ ، ص , ٤٤

(c) ketabton.com: The Digital Library



مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځې له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکښی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

**لو وقع نشوز من الزوجین بحیث خیف الشقاق بینهما و الجر امرهما الی الحاکم بعث حکمین، حکماً من جانب الزوج و حکماً من جانب الزوجة للاصلاح، فیسعیان فی امرهما، فکلما استقر علیه رأیهما و حکما به نفذ علی الزوجین، و یلزم علیهما الرضا به بشرط کونه سائغا، نعم لو اجتمعا علی التفریق لیس لهما ذالک الااذا شرطا علیهما حین بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقاء ولا یکون التفریق الاّ بالطلاق عند اجتماع شرائطه.** (۱)

**ترجمه:** که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یو یې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خوښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

---

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



**حکمت:** داسلامی امت فقها و اوقاضیانو، د الله تعالی د تحکیم د پورتنی امر په حکمت کی او دده دفردی او اجتماعی گټو په باره کی ویلی دی.
دتحکیم دغه حکم که څه هم د کورنی نظام د میړه او میرمن دجوړښت په باره کی دی مگر دصلحی دغه حکم یوازی په کورنی نظام پوری محدود نه دی بلکی د اسلامی ټولنی دنورو اختلافاتو دهوارولو له پاره هم گټور دی او بیاخاص په هغو موضوعاتو کی چی اختلاف کوونکی خپلوان وی، داځکه چی په قضائی او عدالتی پریکړو سره که څه هم په سم لاسی توگه جگړی، شخړی او اختلافات پای ته رسیږی مگر دمتخاصمینو په زړونو کی له یوبل څخه دکرکی او نفرت جراثیم او مکرو بونه پریږدی چی په راتلونکی کی دخوراناوړو پیښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځیږی، پداسی حال کی چی په خپل منځی صلحی سره هم دسم لاسی اختلافاتو داور لمبی مړی کیږی او هم په راتلونکی کی داحتمالی فتنی او فساد درامنځته کیدو امکانات ختموی ،خپل منځی مینه، محبت او ایثار ایجادوی.
له همدی کبله دیو ولسمی هجری پیړی د طرابلس مشهور حنفی قاضی علامه علاؤ الدین طرابلسی په خپل کتاب معین الحکام کی ویلی دی امیرالمؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله دخپل خلافت ټولو قاضیانو ته یو متحدالمال عمومی فرمان صادر کړی وچی په هغه کی یی قاضیانو ته داسی حکم کړی ؤ:

**«رُدُّوا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَإِنَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوَرِّثُ الضَغَائِنَ.»**[۱]

***ترجمه:*** *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فیصلی دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپاری ځکه چی قضائی فیصلی دمتخاصمینو په زړونو کی کینی او عداوتونه توریث او پیدا کوی.*

---

۱- معین الحکام ص ۱۲۳ د کویټی چاپ، دچاپ تاریخ ۱۳۹۳هـ،۱۹۷۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library



# دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

**ترجمه:** *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا دگناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ گناه نشته په تحقیق سره الله تعالی بښونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

**تفسیر:** مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

---

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم توک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦ هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الا زهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library



په وصیت کی د اختلاف په صورت کی د شیعه ؤ په مذهب کی هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چی د پورتنی مبارک آیت په تفسیر کی علامه طبرسی په خپل تفسیر مجمع البیان کی د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چی د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کی یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دی نوموړی تفسیر ته مراجعه وکړای شي.(۱)

دریم مستحب وصیت دی: او دا دمړه شوی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت دی چی په شریعت کی یی دمیراث برخی ټاکلی شوی نه دی.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لری. یو دا چی دهغو وارثانو په اجازه سره وی چی په قران کریم کی دمیراث برخی ټاکلی شوی دی. ځکه چی دهغوی له اجازی څخه پرته وصیت کول ورته روانه دی لکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

**عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم**

**«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.»**(۲)

***ترجمه:*** *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چی ویلی یی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دی مگر دا چی دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دویم شرط یکی دادی چی دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وی او هغه داسی چی دځینی وارثانو له پاره وصیت وکړی او ځینی محروم کړی، او یا دا چی دخپل ټول مال له یوی برخی څخه په زیات مال وصیت وکړی. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره گناه ده

---

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library



لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

**«عَنْ اِبْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِّی صَلَّى اللّٰهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الوَصِيَّةِ مِنْ الْكَبَائِرِ»** رواه ابن مردويه.(۱)

***ترجمه:*** *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبی صلی الله علیه وسلم څخه روايت کړی چې فرمايلي يي دي: په وصيت کی په خطايي سره ظلم کول له کبائرو گناهو نو څخه دي.*

نو کـه کوم وصيت کـوونکي داسي وصـيت وکړ اووارثانو ورسره مخالفت وکړ او ترمنځ اختلاف زيات شو نوسوله دوست وګړو ته پکار دي چې ددوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسي چې وصيت کوونکی له کړی ظالمانه وصيت څخه منع کړي او پخپل کړي وصيت کی تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصيت کول دوصيت کوونکي شرعي حق دي.(۲)

## څلورم په پرهارونوکی صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادي چې دوه کسان يا څوکسان په خپل منځ کی جنگ سره وکړي او يو لوري پربل باندی دگوزارونو په دوران کی هغه ټپی کړي، سريي مات کړي يا يې غاښ مات کړي يا يي سترگه ټپي يا ړنده کړي او داسي نور. نو پدی کی داسلامی شريعت دجزاقانون دادي چې زخمونه قصاص دي. يعنی دټپي کوونکی به هماغه اندام ټپی کوی چې دمضروب يې ټپی کړي دي لکه چې الله تعالی په قرآن کريم کی فرمايلي دي:

---

۱- تفسير ابن کثير لومړی ټوک ۲٦٤، هدايه ٤ ټوک ٦٣٩، تفسير احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ۳۷۰هـ

۲- تفسير موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»**

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

***ترجمه:*** *او فرض کړی وموږ پر دوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترگه دی ړنده شی دړندی کړی سترگی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغـوڅی کـړی پوزی کـی، او غـوږ د پری کـړ ای شی د پری کـړی غـوږ په بدل کـی او غـاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغـه عفوه کفاره ده ده تـه یعنی دی پدغی عفـوی سره له گناه څخه پاکیږی.*

**تفسیر:** مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کی لیکلی دی: کـه څـه هم دغـه حکم په موسوی شریعت کی و مگر په محمدی شریعت کی هم همدغه حکم دی. [۱]

قرآن کریم د پرهارونو په باره کی دوه تجویزونه وړاندی کړی دی چی یو قصاص اوبل عفوه ده، دریم تجویز نبوی احادیثو چی دشریعت دویمه سرچینه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغـه داسی چی د پرهار ژلی او زخمی کـوونکی ترمنځ په دیت او ملهـمانی ورکـولو او قبلولو سره صلحه وکړای شی. لکه چی امام ضحاک شیبانی ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمةالله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کی ټول هغه نبوی فیصلی جمع کړی دی او ټول هغه احادیث یی روایت کړی دی چی د پرهارونو دصلحی په باره کی ورڅخـه مروی دی چی دنمونی په توگـه دصلحی یوه فیصله یی زه دلته وړاندی کوم:

---

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library



«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمَ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِه فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٌ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: اَلْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِي صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اَنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟
فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اِنَّ هٰؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ اَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ اَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.».[1]

**ترجمه:** له عروة ابن الزبير او هغه له خپلې تروری ام المؤمنين عايشې رضى الله عنها څخه روايت کړی دی چې نبی کريم صلى الله عليه وسلم د حذيفه زوی جهم رضى الله عنه له خلکو څخه د زکات غونډولو پر ماموريت وليږه. د زکات ورکوونکو له جملې څخه د بنوليث د قبيلې يو سړی د زکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه يې وواهه او ټپې يې کړ. پرهار ژلی او د هغه خپلوان نبی صلى الله عليه وسلم ته راغلل او ورته ويې ويل: ای د الله رسوله مونږ د خپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبی کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل: له قصاص اخيستلو څخه تيرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلى الله عليه وسلم د تاوان په مقدار کې زيا توالی ورته وکړ او ورته ويې فرمايل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخيستلو رضامند شول،

۱- کتاب الديات باب الامام يصالح عما يجب على عامله من قصاص ۵۶ مخ مصنف امام ضحاک شيبانی. د کراچی چاپ، د چاپ تاريخ ۱۴۰۷هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library



نبي صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:
زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.
له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریر یې ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ما ته راغلی او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه د صلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟
هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پر هغوی باندی یې د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امر وکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او د صلحی گټی یې ورته بیان کړی او بیا یې ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښنو د وڅخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان د رکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

## پنځم په مالی حقوقوکی صلحه کول

د سولی پنځم ډول په مالی حقوقوکی د متخاصمینو یعنی مخالفینو تر منځ صلحه کول دی. او د صلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی د مسلمانانو تر منځ نه یوازی دا چی مشروع او روا ده بلکی ضروری ده. څو د مسلمانانو تر منځ ورورې، امن او مینه پر د ښمنی بدله نه شی أود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداوتونه او شخړی و ده ونه مومی.
په مالی حقوقو کی صلحه دا معنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library



داسي نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چي غوښتونکي يې دعوه کوي. بيا منځه ګړي مصلحين د دوی ترمنځ د صلحي کولو له پاره هلي ځلي او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: د اسلامي امت فقها ؤويلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په دری ډوله ده:

لومړی ډول: داسي صحله چي له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسي صلحه چي له سکوت يعني چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چي له انکار سره وي. لکه چي ويلي يې دي:

الصلح علی ثلا ثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

***ترجمه:*** *صلح په دری ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې د صلحی د د غو دری واړو ډولونو د هر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسی يې ويلی دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چي يو سړی پر بل باندی د خپل حق دعوه وکړی او هغه اقرار هم پری وکړی مګر په اداء کولو کې يې وروسته وړاندی کيږی. بيا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسي ډول چي دعوه کوونکی له خپل ځيني حق څخه او مدعی عليه پر باقي پاتي حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلی سره سم ادا کړي. يا د دواړو ترمنځ داسي صلحه وکړای شي چي د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شي ورکړای شي د مثال په ډول: نغدی روپۍ يې پور ورکړی وي او پور وړی روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروئ، کور يا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چي يو شخص پر بل باندی د حق دعوه وکړی مګر مدعی عليه چورلټ انکار وکړی او ورته ووايي چي ستا پر ما باندی هيڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووايي چي يا به مي حق راکوی او يا به قسم کوی. بيا دواړه داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library



صلحی ته غاړ کیږدي چی پور وړی له قسم څخه وژغورل شي او د حق د څښتن تول حق ضائع نه شي خو شرط پکی دادی چی دمدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

**۳- صلح مع سکوت:** داډول صلحه داسی صلحه ده چی یو شخص پر بل باندی دځه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شي، پداسی ډول چی دمدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شی، څوخبره جنګ او قتل ته ونه ریسږی.

**حکم:** داسلامی امت دجمهور و فقهاؤپه نزد، دحقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو دذات البینی شخړو او مناز عاتو مخه ونیولی شی.[۱] دغه دحقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم دخلکو تر منځ کړی دی چی زه یې دنمونی په توګه دلته یوه پریکړه او صلحه دموضوع دمشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

**«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»**[۲]

**ترجمه:** *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دی چی د ده پر*

۱ - هدایه ٤ ټوک ۲۲۹ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ۱۲۹۸ هـ

- فیض الباری ۳ ټوک ۳۹۶ دلاهور چاپ د چاپ تاریخ ۱۳۵۷ هـ ۱۹۳۸ م

- الفقه الاسلامی وأدلته ۵ ټوک ۲۹۵ - ۲۹۷ دبیروت چاپ دارالفکر

- فتاوی النوازل ۳۲۸ مخ دکویتی چاپ ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۵ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ۳۷۳ هـ

۲ - صحیح بخاری څلورم ټوک ٦۱۷ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ ۱٤۱۵ هـ ۱۹۹۵ م

(c) ketabton.com: The Digital Library



*یویل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندي پورؤ چي نيته يې پوره شوي وه ، نو په نبوي جومات کي د دواړو ليده کاته سره وشو ، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت .*
هغه ورته وويل: اوس يې نه لرم دربه يې کړم. حضرت کعب ورته وويل: همدا نن او همدا اوس به يې راکوي. پدي کي دواړو ناندري سره وهلي او زوريې اوچت شو نبي کريم صلی الله عليه د دوي شخړه واوريده اوورته راووت پو ښتنه يې ورڅخه وکړه له تحقيق څخه وروسته يې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسي ډول چي کعب بن مالک (ض) ته يې وفرمايل: دخپل پور نيمايې برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بيا يې ابن ابی حدرد ته وويل: قرض يې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسي پاتي پورورکړ.
**تشريح:** امام ابن حجر عسقلاني رحمة الله عليه (متوفي ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباري دصحيح بخاري په شرح کي د دغه حديث په تشريح کي ويلي دي: دغه مبارک حديث امام بخاري دري ځلي په خپل صحيح کي روايت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندي دحضرت کعب بن مالک دوه اوقيه پورؤ اويوه اوقيه څلوينبت درهمه دي چي دوه اوقيه اتيا درهمه کيږي. نبي کريم صلي الله عليه وسلم د دواړو صلحه په نيمايي پورور کولو وکړه چي څلوينبت درهمه کيږي او پاتي څلوينبت درهمه يې پري معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله عليه د دغه ډول صلحي په هکله ليکلي دي:
**«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شياءً قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانير او عن دنا نير بدراهم جاز و اشترط القبض.»** [۱]
***ترجمه:** داسلامي امت علماؤ پردي باندي اتفاق کړی دی چي که چيري د پورله څښتن سره پردی*

۱- فتح الباري ۵ ټوک ۲۳۷ مخ دبيروت چاپ ۲ . ۱٤ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library



*باندی صلحه وشی چی پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمی ورکوی نو داډول سوله کول روادی پدی شرط چی د پور ورکولو نیته پوره شوی نه وی او که دقرض ادا ء کولو نیته پوره شوی یا تیره شوی نه وی نو بیا یې کمول روانه دی: بلکی پوره به یې ورکوی. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوی بیا نو پروانه لری او داسی کول احسان دی.*

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیتیه پوره شوی وی اوله پوروړی سره هماغه سکه په لاس کی نه وی چی پورکړی یې وی او د دواړو صلحه پردی باندی وکړای شی چی د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړی یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړی، یا هره چلیدونکی سیکه پر بله هغه سکه بدله کړی چی دواړه پدغه هیواد کی معمول وی او چلیږی نو داسی صلحه کول هم روادی. خوشرط پکی دا دی چی سم لاسی به قبض کولی شی او نیتیه به پکی نه وی.

مطلب دا چی په دواړو سورتونو کی چی ذکر شو قبض او سم لاسی ادا ء اودنیتیی پوره والی په دغه ډول صلحه کی شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالی امورو کی سوله روا ګڼلی ده لکه چی امام خمینی په مالی امورو کی د سولی په باره کی ویلی دی:

**«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والا سقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»** (۱)

***ترجمه:*** *په تحقیق سره په داسی حقوقو کی صلح صحیح کیږی چی د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وی، او په اموالو کی سوله د داسی چا صحیح کیږی چی هوښیار وی، او په خپله خوښه او رضامندی سوله کوونکی وی او په خپله اراده سوله کوی. او متشرع حاکم هم سوله کوونکی په خپلو اموالو کی له تصرف کولو څخه منعه کړی نه وی.*

---

۱ - فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library



# شپږم د دوو مسلمانو جنګیالیو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تـو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګردوډولونو کې زيات ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکي مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې سارې دي. له همدې أمله الله تعالى په قرآن کريم کې په خصوصيت أوځانګړتيا سره مسلمانانو ته د خپل منځي جنګونو د سم لاسي بند ولو د سولې حکم کړی دی او داسې يې فرمايلي دي:

**«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰاهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.»** (دحجرات سورت ۹ - ۱۰ - اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

***ترجمه:*** *که چيرې د مؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ او جګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو ای نورومؤمنانو! تاسې د هغو دواړو په خپل منځي جنګ کې د ښکيلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصيحت کولو سره او دالله تعالى حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيری وکړيوی جنګ کوونکې ډلې پرهغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کيښوده، او حکم دالله تعالى اورسول الله ته غاړه کې نږدې او سوله قبوله نه کړي. نو ای مؤمنانو تاسې ټول د مظلومې ډلې په ملا تړکې له هغې ډلې سره جنګ وکړې چې تجاوز او تيرې کوونکې وي پر کمزورې او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوی بيرته دالله تعالى حکم ته راوګرځيږي او غاړه ورته کيږدي.*

نو که چيرې تيرې کوونکې اوسرغړ وونکې جنګيالې ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيرې

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځخه او دالله تعالی حکم ته يې غاړه کېښوده نو تاسی د دوی په منځ کې روغه او سوله وکړئ په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستی کوی، بیشکه چې ټول مؤمنان په دین کې سره ورونه دي نو پس ای مصلحینو تاسی د دوی په منځ کې سوله او جوړښت وکړئ. ځکه چې دوی دواړه ستاسی هم په دین کې ورونه دي، او د دوی دواړو تر منځ داسی سوله وکړئ چې تل ترتله وی، او ای مصلحینو تاسی له الله تعالی ځخه د صلحې کولو په دوران کې وویرېږئ، د دې له پاره چې پر تاسی باندی رحمت وکړی شي دالله تعالی له پلوه او د همیش له پاره ستاسی تر منځ د جنګ د بل شوی تباه کوونکی اور لمبی مړې کړئ.

**تفسیر:** تفسیر پوهانو او د اسلامی امت فقهاؤ د پورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولانی تفسیرونه کړی دي او د مسلمانانو د خپل منځی جنګونو په باره کې يې له پورتنیو ایاتونو ځخه ډېر د جنګی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چې دغه دواړه ایاتونه د مسلمانانو د خپل منځی شخړو، او اختلافاتو د هوارولو او جنګونو د له منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چې د هغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دا دی زه يې په ځلورو عنوانونو کې خلاصه کوم: لومړی د جنګ کوونکو ډولونه، دویم: د هغوی احکام او مسائل دریم د صلحې مراتب، ځلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

د جنګ او مؤمنانو جنګیالیو ډولونه:

که چیری د مسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کې د یو بل خلاف جنګیږی نو د دې ځو مختلف صورتونه دی چې په لاندی ډول بیان کړای شوی دی:

**لومړی:** لومړئ دا چې دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کې په جنګ اخته شي او دغه دواړه ډلی د اسلامی حکومت د امام رعیت وی یا یوه رعیت وی او بله نه وی، یا يې دواړه رعیت نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**حکم:** که چیری دواړه ډلی دامام المسلمین رعیت وی نو پرامیر باندی لازم دی چی د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړی او له شرعی حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کی فیصله وکړی. نو که دواړه داسلامی حکومت اوربند او فیصله و منی ښه و ترښه او که نه په زور دی جنګ پری بند کړی. مګر که یوه جنګیالی ډله یې ومنی او بله یې نه منی نو پرامام باندی لازم دی چی ورسره وجنګیږی او فتنه یې ختم کړی. اوله دی امله چی سرغړوونکی ډلی داسلامی حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړی ده او جنګ یې ورسره کړی دی دیاغی ډلی حکم پری کولی شی او دبغاوت هغه احکام پری جاری کولی شی چی په فقهی کتابونوکی دیاغیانو په باره کی بیان شوی دی.[1]

**دویم ډول:** دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتو نو تر منځ نښتـه او جنګیدل دی او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وی او یوه خوایې هم د آخرت په خاطرنه وی.

**حکم:** د دغه ډول جنګ په هکله شرعی حکم دادی چی دغه ډول جنګ دفتنی جنګ دی. او مسلمانانو ته پکار دی چی له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړی او د یوی خواپلوی هم ونه کړی او دواړو ډلوته نصیحت وکړی چی له الله تعالی څخه وویریږی او جنګ بند کړی. - ځکه چی دغه ډول جنګ هغه جنګ دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کی ویلی دی:

**«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی او وژلی شوی دواړه دوزخیان دی. »**

**دریم ډول:** دمـؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادی چی د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملی څخه یوه ډله پرحق باندی او دویمه پر باطله وی، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نه ږدی او جنګ ته دوام ورکوی.

---

١- تفسیر بیان القرآن ٩٩٥ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علی تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**حکم:** په دغه صورت کی پرمؤمنانو واجب دی چی دهغی ډلی پلوی وکړی چی پر حق باندې وی او ترهغه پوری دنافرمانی ډلی په خلاف وجنگیږی چی یا په بشپړه توګه وځپل شی او یا حق او سولی ته تسلیم شی. (١)

٢- د شیعه مذهب تفسیر پوهانو هم ویلی دی: چی د دو جنګیالیو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول باید په عدل او انصاف سره وکړای شی، پداسی ډول چی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کی نیولو څخه پرته وکولی شی ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وویلی شی. لکه چی علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کی په تفصیل سره بحث کړی دی چی د نمونی په ډول یې د تفسیر ځینی برخه دلته وړاندی کولی شی:

**«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا»** ای فریقان من المؤمنین قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** حتی یصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرى»** بأن تطلب ما لا یجوز لها و تقاتل أخری ظالمة لها متعدیة علیها **«فَقَاتِلُوْا الَّتِی تَبْغِی»** لأنها هی الظالمة المتعدیة دون الأخری **«حَتّٰی تَفِیْءَ اِلٰی اَمْرِاللّٰهِ»** ای حتی ترجع الی طاعة اللّه و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** ای رجعت و تابت و اقلعت و انابت الی طاعة اللّه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** ای بینها و بین الطائفة التی هی علی الایمان «بالعدل» ای بالقسط حتی یکونو اسواء ولا یکون من احداهما علی الأخری جور ولا شطط فیما یتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوْا»** ای اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلین الذین یعدلون فیما یکون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فی الدین یلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** ای بین کل

---

١- تفسیر سراج المنیر ٤ ځلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربینی متوفی ٩٧٧ هـ دبیروت چاپ دچاپ تاریخ ١٢٨٥ هـ تفسیر ماوردی ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام ووردی متوفی ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوااللّهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ» اى لكى ترحموا.»[1]

**ترجمه:** که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنگ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنگ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلې باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنگ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راوگرځیده او توبه یی وکړه او جنگ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنگیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پربلی باندی تیری او په هغو څیزونو کی نااندولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ورڅخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی. «انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پربل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونو ترمنځ چي سره جنگیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنگیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

---

١- تفسیر مجمع البیان ج ٥، ص ١٣٣-١٣٤

(c) ketabton.com: The Digital Library



**څلورم ډول:** که چیری د دواړو جنگ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وی چې دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وی دفقهاؤ په اصطلاح کی همدغوته یا غی ویل کیږی. نو که چیری دغه یاغی ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعی دلیل ونه لری او صرف دفساد او فتنې له پاره یې د اسلامی شرعی حکومت په خلاف جنگ او بغاوت پیل کړی وی. نو پرمؤمنانو باندی لازم دی چې داسلامی حکومت ملاتړو کړی او دگر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامی حکومت جنگ کول روا دی.

**حکم:** دغه ډله شرعی یاغیان دی. مگر دهغوی په خلاف دجنگ له پیل کولو څخه دمخه داسلامی حکومت مشرته پکار دی چې لومړی دعوت ورکړی چې له بغاوت څخه تو به وباسی او داسلامی حکومت اطاعت بیرته قبول کړی. نو که یې دعوت قبول کړښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامی حکومت امیرته رواده چې دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړد هغو په خلاف جنگ وکړی. خو شرط پکې دادی چې حکومت به ترهغه پوری جنگ نه پری کوی چې یاغی ډلې دحکومت په خلاف جنگ پیل کړی نه وی څو دغه پړه هم پر هغوی باندی پریوځی. (۱)

**پنځم ډول:** پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغی ډلې له ظاهری حالت څخه داسی معلومیږی چې دبغاوت کوونکی ډلې وگړی ظالمان او فاسقان وی پداسی حال کی چې حکومت عادل وی، اوله بغاوت کوونکی ډلې سره دحکومت په خلاف کوم شرعی دلیل هم نه وی.

**حکم:** د دغې ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندی واجب دی چې دحکومت ملاتړوکړی او

---

۱ – هدایه دویم توک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویتی چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفی متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



حکومت ته د دغی یاغی فاسقی او ظالمی ډلی دځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روادی خو شرط پکی دادی چی حکومت به دجنګ پیل نه کوی. مفسرینو او فقهاؤ ویلی دی که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت دباقی پاتی کیدو له پاره دمفسد ینو په خلاف جنګیدل روادی ځکه چی د ده په ذریعه دمسلمانانو دمملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله دحکومت په خلاف داسی بغاوت کوونکی جنګیالی ډله ده چی دخپل بغاوت دمشروعیت له پاره شرعی دلیل بیان کړی مګر دهغه تآویل او تفسیر غلط وی چی شرعاً باطل وی لکه چی خوارجو په (٣٧ هـ ٦٥٣م کال) کی دامیرالمومنین علی رضی الله عنه دحکومت په خلاف کړی ؤ، او دخپل بغاوت دمشروعیت له پاره یې دقرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ایت وړاندی کړی ؤ.»[1]

**حکم:** په دی صورت کی هم مسلمان حکومت ته روادی چی دهغوی په خلاف جنګ وکړی، برابره خبره ده که دمسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول حکومت سره دیاغیانو په ځپلو کی جنګی ملاتړ وکړی.

اووم ډول: اووم داسی یوه ډله چی دعادل حکومت په خلاف جنګ ته ملاوتړی او بغاوت ورځخه وکړی چی دهغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه دحکومت واګی په لاس کی نیولی وی، او دهغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً رواهم وی. مګر یاغی ډله یې نسکورول غواړی.

**حکم:** په دغه صورت کی هم دیاغیانو دختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روادی. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعی دلیل وی او که نه وی. او پرمسلمانانو

---

١- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٣٩٣ مخ دبیروت چاپ ١٤٠٨ هـ- ١٩٨٩م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ ١٢٥٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library



باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغی ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمة الله علیه (متوفی ۲۰٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمة الله (متوفی ۱۷۹هـ ۸۱۲م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

**«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»**(۱)

***ترجمه:*** *دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پر مؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړی او د یاغیانو په ځپلوکی په جنګ کی برخه ورسره واخلی او دامنیت په قائمولوکی مددور سره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»(۲)

**اتم ډول:** اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. پداسی حال کی چی پاڅون کوونکی د عدالت او حدود الله د اقامت او د حقوق الله او حقوق العباد د احیاء له پاره پاڅون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرګند یږی

۱- کتاب الام څلورم ټوک پ ۱۳۵ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ۲ ۱٤۰ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤۰۷ مخ.

۲- تبصرة المتعلمین ص ۸۱۰، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ۱۳٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابو القاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library



چي نيک او ښه وګړي دي، فسق او فجوريې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغي ډلي په هکله ويلي دي: چي مؤمنانو مصلحينو ته پکاردي چي د دوی او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسي ډول چي حکومت ته ووايې چي دپاڅون کوونکو غوښتني ومني ځان اصلاح کړي او اسلامي شريعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چي دپاڅون کوونکي ډلي مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهاد کي ورسره ګډون وکړي.(۱)

**حکم:** د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو او اهل حديثو دا حکم کړی دی چي دوی هم ياغيان دي او دحکومت په خلاف يې پاڅون ناروادي. ځکه يوځل چي ديوامير امارت قائم شوی وي، په مملکت کي يې امن راوستلی وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندي چليږي دهغه په خلاف قيام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طريقه يې حکومت نيولی وي مګر دا چي دغه حاکم دډاګيز کفر مرتکب شي.(۲)

مګر دفقهاؤ اکثريت ويلي دي چي: دغه ډول پاڅون کوونکي ياغيان نه دي او د دوی قيام حق دی او نورمؤمنان بايد د دوی ملاتړ وکړي لکه چي امام ابوحنيفه رحمةالله عليه کله چي زيد بن علي بن حسين رضی الله عنه په ۱۲۱ هـ ۷٤٤م کي داموي خليفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صيب و فرمايل:

«دجهادله پاره دزيد دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی. »(۳)

۱- تفسير معارف القران ۸ ټو ۱۱۲ مخ

۲- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۷، کتاب السير باب البغاة.

۳- ابو حنيفه حياته وعصره ارا ءه وفقهه ص ٦۳ مصنف شيخ ابوزهره. المناقب لمومړی ټوک ٥٥ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولي په جهاد کي ورسره برخه نه اخلي
امام صيب په ځواب کي ورته وويل: زه د خلکو دهغو امانتونو له امله پاتي يم چي له ماسره يې کيښودلي دي. خومالي مرسته به هرومرو ورسره کوم.
• او بيا يې لس زره درهمه مالي مرسته ورته وليږله او استازي فضيل بن زبير ته يې وويل: امام زيد بن علي ته زما عذر وړاندې او بيان کړه.
او ځيني تاريخ پوهانو ليکلي دي: کله چي امام ابو حنيفه رحمه الله د حضرت زيد بن علي د پاڅون په هکله وويل چي:
خروجه يضاهي خروج رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم بدر.
او پوښتونکي ورته وويل: داسي چي ده نو ته ولي نه ملګري کيږې امام صيب په ځواب کي ورته وويل:
**« لو علمت ان الناس لا يخذلونه ويقومون معه قيام صدق لكنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه. »**(١)
يعني که زه پوهيدلای چي وګړي به دي نه شرمنده کوي اوله ده سره په صداقت سره دريږي نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده د مخالفينو په مقابل کي به مي جهاد کړی وای.
په هر صورت د ځلور سوه مليونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنيفه رح که په وسله وال جهاد کي له امام زين العابدين زيد بن علي.» سره ګډون نه وکړی مګر مالي مرسته يې ورسره کړې وه او نور وګړي د ده په دعوت ورسره ملګري شوي وو او بيعت يې ورسره کړی و.
دغه راز کله چي په ١٤٥هـ ٧٦٨م کي محمد نفس زکيه د عباسيانو د دويم خليفه ابو جعفر منصور عباسي په خلاف پاڅون وکړ او په مدينه منوره کي يې د عباسيانو د حکومت په

١ - روض النفير ٢٦٠ مخ امام ابو حنيفه کی سياسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن گيلان .

(c) ketabton.com: The Digital Library



خلاف د جهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولو فتوی جاری کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړی. خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کې خو اوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زور بیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړی بیعت نه صحیح کیږی. هماغه وچې د مدینې منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کې د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دوروله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالی مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دی چې دغه دواړه ورونه او د هغوی په سلګونو پلویان په ١٤٥ (هـ ٧٦٨م کال) کې د عباسی خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (١)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعی ویلی دی:

**«کان ابو حنیفة یجهر بالکلام ایام ابراهیم جهاراً شدیداً.»** (٢)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمةالله علیهما او د اسلامی امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسی پاڅون ته بغاوت نه دی ویلی چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندی یې د سوچه اسلامی نظام دراوستلو، د أمن او

---

١ - البدایه والنهایه لسم ټوک ٨٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ٣٧ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ١٩٧، تاریخ بغداد ١٣ ټوک ٣٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ٢ ص ٢٥٥ .

٢ - روض النفیر لومړی ټوک ٣٠٠ مخ د امام یافعی تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ٣٠٨

(c) ketabton.com: The Digital Library



حدود الله د پلي کولو په تکل پاڅون کړي وي. بلکې داحق پاڅون او جهاد دي او پر مؤمنانو يې ملاتړ فرض دي.
بغاوت هغه ته ويل کيږي چې د اسلامي حکومت ديو عادل، متقي او متشرع حاکم په خلاف د مفسدينو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامي نظام د نسکورولو له پاره وي.
پر مسلمانانو باندې فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملګرتيا وکړي.

## احکام او مسائل

مفسرينو او فقهاؤ د دغو مبارکو اياتونو په تفسير کې د ياغيانو په باره کې يو شمير فقهي او شرعي مسائل بيان کړي دي چې لنډيزيې په لاندې ډول وړاندې کولي شي:
الف: د ياغيانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کې ګډون کول فرض کفائي دي. که يو شمير خلکو ګډون پکې وکړله ټول أمت څخه بس والي کوي.(۱)
ب: ياغيان مسلمانان دي په بغاوت سره نه کافريږي.
ج: لومړۍ به دعوت ورکولي شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نو که يې ومنله ښه وترښه او که يې ونه منله جنګ به ورسره کولي شي خو په جنګ کې به حکومت د غه لاندې شرعي احکام او مسائل په نظر کې نيسي:
**لومړۍ:** حکومت به د جنګ پيل نه کوي. يعنې ترڅو چې ياغيانو جنګ پيل کړي نه وي حکومت به يې ابتدا ء نه کوي.

---

۱- فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۴ د بيروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفی ۸٦۱هـ ۱٤۸٤م
تفسير مدارک پنځم ټوک ٦۹ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفی ۷۰۱هـ ۱۳۲٤م.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**دویم:** له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دی.

**دریم:** جنګی بندیان به یې نه وژنی.

**څلورم:** مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شی او نه به یې ولجه کوی.

**پنځم:** اولادونه یې مریونه او مینځی کولی نه شی.

**شپږم:** د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کی له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستی او کومک غوښتنه به نه کوی.

**اووم:** د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوی.

**اتم:** د یاغیانو کورونه به نه سوځوی. یعنی اور به ورته نه اچوی.

**نهم:** ونی به یې نه قطع کوی او نه به یې له بیخ څخه وهی.

**لسم:** که په جنګ کی یاغیان قتل کړای شی نو په دار ځوړند کول یې حرام دی. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دی.

**یوولسم:** د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندی د اوبو او ارتزاقی مواد و بندول روادی پردی شرط چی ښځی او کوچنیان یې ورسره نه وی.

**دوولسم:** له جنګ څخه تښتیدونکی یاغیان او ماتی خوړلی به تعقیبولی نه شی.

**دیارلسم:** د یاغیانو ښځی. خویندی میندی او لوڼه به نه قتل کولی شی نه به وهلی شی نه به بندی کولی شی که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړی پیغورونه ورکړی او ستغی سپوری هم ورته ووایې.

**څوارلسم:** که د یاغیانو مالونه یې نیولی وی نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوی.

**پنځلسم:** که د جنګ په دوران کی د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شی نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library



يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روانه دي.

**شپاړسم:** کله چې ياغيان تسليم شي نو که په جنګ کې يې د حکومت وګړي وژلي وي يا يې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولې شي نه تاوان ورڅخه اخيستلی شي او نه کومه بله سزا ورکولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسير ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسير کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته فرمايلي يې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغَىٰ مِنْ هذهِ الْأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

**ترجمه:** *ای د أم عبد د مور زويه: ايا ته پوهيږې د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وويل: الله او د هغه رسول ښه پوهيږي. ويې فرمايل: په ياغي کې د الله حکم دا دی چې ټپي به يې نه تعذيبوي، بندي به يې نه شي وژلی، تښتېدونکی يې تعقيبولی نه شي او مال يې تقسيمولی نه شي.*

**اوولسم:** کوم ياغيان چې په جنګ کې ونيول شي تر هغه پورې به يې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښېمانتيا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به دا ژمنه ورڅخه واخلي چې بيا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شيعه مذهب فقهاو، ويلي دي:

ياغيان پر دوه ډوله دي: يو هغه چې «ذي فئه» وي، يعنې منظم او تنظيم ولري او د

---

۱ - فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السير باب البغاة، ألفقه على المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷ - ۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، د بيروت چاپ.

۲ - تفسير روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسير قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library



جنگیالیو په منظمه توگه روزنه کوي، ددغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنگیږي، او که تپې یې ونیول شي وژلې شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولې شي ترڅو په بشپړه توگه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلې شي.

دویم ډول «غیر ذي فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او گوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو ددې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلي یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توگه نیولی نه شي. مگر د یاغیانو هغه اموال چې د جنگ په ډگر کې ونیولی شي د غنیمت په توگه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

**اتلسم:** که یاغیانو دبغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روا نه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړي وي او که په نامشروعو لاروکې یې لگولي وي.

مگر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندۍ ورکوي نو بیا روا ده.

**نولسم:** که یاغیانو په نیول شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې دهغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

---

۱- فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library



وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لری چی د هغوی فیصلی منسوخی کړی.

**اوویشتم:** په اسلامی محاکمو کی د یاغیانو شهادت قبلولی نه شی ځکه چی هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنگ کړی دی، چی په اسلامی شریعت کی فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کی نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنگ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شی او که جنگیدلی وی نو بیا نه شی قبلولی. (١)

# دوهم توک

# دصلحی احکام

تفسیر پوهانو د سولی مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتونو په تفسیر کی په زیات تفصیل سره بیان کړی دی چی زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کی چی په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلی دی:

د صلحی شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو تر منځ وی ځکه خو الله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسی د ورونو تر منځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دا دی چی که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

١ - تفسیر جصاص دریم توک ٣٠٤-٤٠٤ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ٣٧٠ هـ
فتاوی فتح القدیر پنځم توک ٣٣٧-٣٣٨ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library



کسانو ترمنځ وی سوله يې په منځ کی وکړئ.

دغه راز ورونه عام دي که سکني ورونه وی، يعني له يو مور او پلار څخه وی او که ديني ورونه وی په منځ کی يې سوله وکړئ.

دغه راز د جنگ کليمه هم عامه ده که وهل ټکول يې سره کړی وی، که يو بل ته په مورچل کی سره ناست وی او که سوک څپيړه يې سره کړی وی يا يې ناندری سره وهلی وی او يو بل ته يې ستغی سپوری سره کړی وی او بيا سره مرور او يو له بل څخه خفه او ما نيځن وی نو تاسی يې په منځ کی سوله وکړئ. (۱)

ب: که سوله کوونکی دځواک او قدرت خاوندان وی او د جنگ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولی خپل تجويز قبلولی شی نو بيا صلحه کول پری واجب دی ځکه چی الله تعالی امر کړی دی چی «فاصلحوا بينهما» يعنی د دواړو جنگ کوونکو ډلو ترمنځ سوله وکړئ. نو امر دوجوب له پاره دی.

ج: که دخپلی سولی تنفيذ قدرت نه لری دهغوی په باره کی أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چی دجنگ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړی. ځکه چی دخير او ثواب کار دی او کيدای شی چی د دوی د منځګړيتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشی. (۲)

د: که چيری د دواړو جنگ کوونکو مؤمنانو ډلو جنگ دمادياتو او سياسی اقتدار په خاطر وی او د يوې ډلی جنگ هم دحق په خاطر او داسلامی نظام په خاطر نه وی نو مؤمنانو ته پکار دی چی دواړو ته نصيحت وکړی او د يوی ډلی پلوی هم ونه کړی د داړو ترمنځ دسولی او روغی جوړی هڅی وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسير پوهانو واجب نه بلکی

١- تفسير کبير ٢٧ ټوک دحجرا سورت ١٢٩ مخ دبيروت چاپ تاريخ ١٤١٧ هـ ١٩٩٧م.

٢- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤٠١ مخ دابوبکر جصاص تصنيف.

٣- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤٠١ للجصاص حنفی، تفسير جلالين ٤٢٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library



مستحب ګڼلی ده. (٣)

هـ: مصلحین یعنی سوله کوونکی باید متقیان وي او د صلحي کولو په دوران کې په سوچه او سپیڅلی نیت سره د سولې داعیه پیل کړي ځکه چي الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کې فرمایلي دي:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالی څخه د سولې کولو په پروسه کې وویریږئ ای مصلحینو څو الله تعالی پر تاسي باندی رحم وکړي او سوله مومثبته نتیجه ورکړي، د الله تعالی په نزد د اجر او ثواب مستحق وګرځیږی.

سوله کوونکو ته پکار دي چي په دوی کې د دی صلاحیت، ظرفیت او استعداد وي چي د دوه کسانو تر منځ روغه جوړه وکولی شي. د جنګ او رمړ کولی شي نو دوی ته لازم دي چي مسلمانانو ته خیرورسوی او سوله یې وکړي.

دویم دا چي مصلحین په خپله سوله کې کوم شخصي مادي غرض ونه لري، سوله یې له ځان ښودنې څخه پاکه وي.

د: د سوله کوونکو دا شرعي مسئولیت دي چي له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړي چي د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځیدلی دي او د دوی ترمنځ یې ور وری په دښمنی سره بدله کړی ده.

ز: کله چي سوله کوونکی د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوی نو د دائمي سولې له پاره به هلی ځلی کوی او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پریکړه او فیصله کوی، د خپلوی، دوستی، لساني، قومي، سیمه ئیز تعصب، ناروا ننګ او جاهلي غیرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (١)

١- تفسیر صفوة التفاسیر دریم ټوک ٢٣٤ مخ د بیروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحو ابینهما بالعدل، دون حیف علی احدی الفئتین

(c) ketabton.com: The Digital Library



او هغه داسي چي د سولي کولو په مهال کي د ظالم پلوي وکړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي کړي ځکه چي پداسي کولو سره سوله کوونکي له ايمان څخه وځي لکه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَانِ.»**[1]

**ترجمه:** *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويي فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملگرتيا وکړه چي د مظلوم په مقابل کي يي پياوړئ کړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملگرتيا ورسره کوي، پلوي او مرسته يي کوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان کي روايت کړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پکار دي چي په سوله کي اسلامي عدل او انصاف په نظر کي ونيسي او په سوله کي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حکم دي او سوله کوونکو ته يي فرمايلي دي:

**«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».**

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲٦ سپاره ٤۹ سورت)

يعني کله چي دوه جنگ کوونکي ډلي خپل منځي جنگ بند کړي او سولي ته غاړه کيږدي نواي سوله کوونکيو تاسي د هغوی دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وکړئ: بيشکه چي الله تعالى له عدل او انصاف کوونکو سره مينه کوي.

ځکه چي دوی د الله تعالى د عدل او انصاف کولو پر حکم باندي عمل کوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيک عمل کي هڅي کوي او په انصاف

١- مشکوة دويم ټوک ٤٣٦ مخ د کراچي چاپ دچاپ تاريخ ١٣۹۹ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



سرد يې سرته رسوی.

## دسولې د ينی ارزښت

داسلام په مقدس دين کی سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لری ان تردی چی ددوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو تر منځ په سوله او روغه جوړه کی که اړتيا ورته پيدا شی نو اسلام ددی خبری اجازت ورکړی دی چی سوله کوونکی دروغی جوړی په دوران کی درواغ ووائی، سره له دې چی درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره گناه ده مگر ددی له پاره چی دخلکو ترمنځ دذات البينی اختلافی فساد او وينو تويولو مخه ونيول شی درواغ ويل روا دی او شريعت دی ته درواغ نه دی ويلی لکه چی امام بخاری رحمة الله عليه په صحيح بخاری کی حديث روايت کړی دی چی په هغه کی رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی:

**۱- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيُنَمِّى خَيْراً اَوْ يَقُولُ خَيْراً»** (۱)

***ترجمه:*** *هغه څوک درواغجن نه دی چی دخلکو ترمنځ سوله کوی، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او ګټه رسوی او يا دخير او ښيګړی خبره کوی.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کی داسی روايت کړی دی:

**عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّه اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَئٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّه يَقُولُ: لَاأُعَدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ**

---

۱- صحيح بخاری څلورم ټوک حديث ۳۰ ۲٤ باب ليس الكاذب الذی يصلح بين الناس. كتاب الصلح

۲ سنن ابی درود، دويم ټوک ۳۲٦ مخ كتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ٤۹۱۳ دملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ۱۳۱٦هـ ۱۹۳۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library



فِي الحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ اِمْرَأَتَهُ وَالمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا. » (۲)

**ترجمه:** *له حمید بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط څخه روایت کړی دی چې هغې رضی الله عنها ویلي دی: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه دی اوریدلی چې په هیڅ یو شي کې یې د درواغـو ویلو اجـازت ورکـړی وی پرته له دری امـورو څـخـه او رسـول الله صلی الله علیـه وسلم وچی فـرمـایل به یې: دری ډوله وګـړی کـه درواغ هم ووایې زه یې درواغجن نه ګنم:*

الف: یو هغه سړئ چی د خلکو په منځ کی سوله کوی. دی درواغ خبره کوی او په هغی سره یې مقصد اصلاح او روغه جوړه وی.

ب: دویم هغــه ســړی چی په جنګ کی درواغ وایې او د دښــمن په وړاندی لاپی وهی، یا مجاهدینو ته د مدد رارسیدو یا د ثبات له پاره نوری خبری کوی او په درواغـو ژمنی ورسره کوی.

ج: دریم هغه سړئ چی خپلی میرمن ته درواغ وایې چی دی زیاته مینه ورسره لری. داددی له پاره چی ازدواجی نظام یې له تباهی څخه وژغـورل شی، او که نه په حقیقت کی داسی نه وی لکه څرنګه چی په خوله ورته وایې، یا میرمن میړه ته دغه ډول خبری په درواغو کوی.

**تشریح:** ډیرو حدیث پوهانو ددغه حدیث په تشریح کی زیات طولانی بحثونه کړی دی چی دهغوی ټولو ذکر کـول دلتـه ممکن نه دی صـرف د موضـوع د اهمیت د ثبوت په خـاطر ددوو امـامـانو تشریح په زیات لنډیز سره ذکر کـوم څو درنو لوسـتـونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library



شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولی د یوبل حدیث په شرح کی ویلی دی:

**«وفي الحديث حث وترغيب في اصلاح ذات البين واجتناب عن الفساد فيها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بين المسلمين، وفساد ذات البين ثلمة في الدين، فمن تعاطى اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق مايناله الصائم القائم المشتغل بخويصة نفسه.»**[1]

**ترجمه:** *په دغه حدیث کی دخلکو ترمنځ سولی کولوته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دی. دا ځکه چی سوله کول دالله تعالی په رسی یعنی قرآن کریم منګولی لګول دی او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقی له منځه وړل دی، پداسی حال کی چی تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کی سوروی پیدا کول دی. نو هغه چاچی دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چی دنفلی روژی نیونکی او دشپی د نفلی عبادت کوونکی له مرتبو څخه اوچته ده. ځکه چی هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دی پداسی حال کی چی سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.*

امام غزالی: داسلامی امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحانی شخصیت امام غزالی ابوحامد محمد بن محمد غزالی متوفی سنه ۵۰۵هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احیاء العلوم کی په صلحه کی ددرواغ ویلو په باره کی طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړی دی چی درواغ ویل پکی روا دی او اسلامی شریعت اجازه پکی کړی ده أن تر دې چی امام غزالی رحمه الله په ځینی مقاماتو کی له رښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلی دی چی

۱- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ دیارلسم توک ۲۱٤ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ۱٤۱۵هـ - ۱۹۹۵

(c) ketabton.com: The Digital Library



دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه د هغه په عبارت کی وړاندی کوم:

**الكلام وسيلة الى المقاصد فكل مقصود محمود يمكن التوصل اليه بالصدق والكذب جميعا فالكذب فيه حرام، وان امكن التوصل اليه بالكذب دون الصدق فالكذب فيه مباح ان كان تحصيل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان كان المقصود واجباً، كما أن عصمة دم المسلم واجبة. فمهما كان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفى من ظالم فالكذب فيه واجب مهما كان لا يتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البين ان استمالة قلب المجنى عليه الا بالكذب فالكذب مباح، الا انه ينبغى ان يحترز منه ما أمكن، لانه اذا فتح باب الكذب على نفسه فيخشى ان يتداعى الى ما يستغنى عنه والى ما لا يقتصر على حد الضرورة، فيكون الكذب حراما فى الاصل الا لضرورة.** (١)

***ترجمه:*** *خبری کول اهدافو ته د رسید لو وسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او د رواغ ویلو دواړو سره ممکن وی د رواغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی د هغه تر لاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په د رواغ ویلو سره تر لاسه کیږی نو که چیرې د غه مقصد مباح وی د رواغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو د رواغ ویل پکی واجب دی.*

*د مثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه د مسلمان ژغورل فرض دی نو د هغه د ژغورلو له پاره د رواغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کور کی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه د بی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تا لیدلی دی؟ نو که ته په د غه صورت کی رښتیا ووایې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی د مظلوم د ژغورنی له پاره د رواغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته ووایه: ما نه دی لیدلی یا زما کور ته نه دی راغلی.*

د غه راز که چیری د جهاد مقصود له د رواغ ویلو پرته نه تر لاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له د رواغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له د رواغ ویلو پرته د طرفین یا د یو پلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

---

١- احیاء علوم الدین دریم ټوک ١٢٧ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، د بیروت د دار المعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library



درواغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چی درواغ ویل په اسلامی شریعت که حرام دی نو تر څوپوری چی ممکنه وی باید احتراز او ډډه ورڅخه وکړای شی، ځکه چی یوځل پر ځان باندی د درواغ ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چی له ضرورته پرته به هم درواغ وایې او عادت به یې وګرځیږی.

له پورتنی بیان څخه دا ثابته شوه چی دامام غزالی رحمه الله په نزد دمقاصد و په اعتبار درواغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ۱- حرام ۲- واجب ۳- مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چی په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چی دهغو له جملی څخه دبخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یې په لاندی ډول دی:

۳- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

**«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلى ابْنِ آدَمَ أَلَا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»**

**ترجمه:** *حضرت اسماء بنت یزید چی جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری درواغ خبری ویلو ګناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی څخه چی دمسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی درواغ وایې.*

داحدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: داحدیث حسن صحیح دی.

**٤- و رُوِيَ عَنْ أَبِي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَمَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى اَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: اَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ اَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَاَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا اَبَا كَاهِلٍ: اَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ اَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ.** (۱)

**ترجمه:** *له ابو کاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه څخه روایت کړای شوی دی چی*

---

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۷ رواه الطبرانی ۲- الاستیعاب ج ٤ ص ۳۰۱ حافظ ابن عبدالبر ٤٦۳ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



ویلی یې دی: یوځل د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغی سپورې وکړی تردی چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې دهغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه دهغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په دروا غو می ورته وویل: ته ولی فلانی ته په غصه او ورڅخه مروریږې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یی کاوه او ته یې په نیکی سره یادولی؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته می په دروا غو دده له پلوه داسی وویل تر دی چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو ددوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان می په دروا غو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبی صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابو کاهله! دخلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کی درواغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. داحدیث طبرانی روایت کړی دی.

**۵- وَعَنِ النَّوَاسِ بْنِ سَمْعَانَ الكِلَابِيُّ قَالَ قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِيْ أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ اِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَاِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرضِيهَا. رواه الطبرانی.** (۱)

**ترجمه:** اوله نواس بن سمعان کلابی څخه روایت دی چې ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کی وفرمایل: څه دی مالره چې زه تاسی وینم چې په درواغو ویلو کی داسی لوغړیږئ لکه پتنګ چې په اور کی لوغړیږي؟ دبنیادم هره درواغ خبره کول پرهغه باندی لیکلی شی، مګر هغه درواغ چې مجاهد یې دغازیانو دمورال اوچتولو او دښمن دوارخطا کولو له پاره په جنګ کی وایې، دغه درواغ ویل روا دی ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یاداچې یو سړئ ددوه داسی کسانو ترمنځ سوله کوی چې دهغوی دواړو ترمنځ دښمنی وی، او سوله کوونکی دهغوی دروغی جوړی په خاطر درواغ ووایې نو په عمل نامه کی یې نه لیکل کیږی. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وی او دهغې دپخلا کولو او رضامندی په خاطر هغی ته درواغ ووایې ورته رواده. دا حدیث امام طبرانی (متوفی ۳۶۰هـ۹۸۳م کال) په خپل معجم کی روایت کړی دی.

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۸ بیان ما رخص فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library



## دامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ١٢٥٠هـ ١٨٧٣م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقیق څخه وروسته ویلی دی:

**«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ینفی کونه عنده ویحلف علی ذلک ولا یاثم.»** (١)

**ترجمه:** *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندی اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوریت په مهال کې دروا غ ویل روا دی لکه چی یو ظالم دیو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تاته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته ووایه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاریږی.*

## د ازهر پوهنتون د شیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر د پوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غایة المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ویلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهمیتها، فان الجیش حصن الامة فاذا انکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصیبة وبلاء والوفاق اصل کل خیر وفلاح، و لاسرة الزوجیة هی الافراد التی تتکون منها الأمة فاذا نشأ الا ولاد بین ابوین لانزاع بینهما بل یتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذریتطیبة و نباتاً حسنا یکون دعامة قویة فی أمة تعیش فی هناء وسعادة.»** (٢)

---

١- نیل الاوطار اووم ټوک ٢٩٢ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

٢- غایة المأمول پنځم ټوک ٤٤ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**ترجمه:** *په تحقیق سره د رواغ ویل په دغو درېِ امورو کې رواشوي دي سره له دې چې د رواغ ویل شرعاً حرام دي. علت يې دادی چې دري وارړه امور د أمت په بقاء او سالمیت کې بنستیز نخچ لري. ځکه چې فوځ د اسلامي امت د سالمیت تېنګه کلاده که چیرې دغه کلاماته شي نو اسلامي امت به دړې وړی او د دښمن په لاس به تالاترغه شي.*

نو که چیرې د دغې کلادژغورنې له پاره د رواغو ویلوته اړتیا پیداشي رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړې ده.

په سوله کې د رواغ ویل ځکه روا دي چې خپل منځي جنګونه، شخړې او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسې حال کې چې اتفاق، ورورولي، خپل منځي روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دي. نو که چیرې د جنګونو اختلافاتو او شخړو د ختمولو له پاره او د امنیت او رورولي د اعادې له پاره په سوله کې د رواغ ویلو ته سخت ضرورت شي او له د رواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وي نو اسلامي شریعت اجازه ورته ورکړې ده.

دغه راز کورنې نظام او ازدواجي تړون د کهول او بیا د ټولنې د جوړیدو بنسټ دي نو که چیرې په داسې کهول کې د اولاد روزنه وشي چې د مور او پلار تر منځ نزاع نه وي بلکې مینه او متقابله احترام وي نو اولا د نیک وي او د ټولنې ګټوره ستن وي نو که د زوجینو ترمنځ د سوله ئیز ژوند د تداوم له پاره د رواغ وویل شي روادي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



# سوله کول دالله تعالی حکم دی

دخلکو ترمنځ سوله کول دالله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته يې دقرآن کریم دانفال په سورت کې داسې فرمایلی دی:

**فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهٗ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ.** (١)

***ترجمه:*** *ای مسلمانانو! پس تاسې له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې سوله او دالله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیرې تاسې مومنان یاست.*

**تفسیر:** په دغه مبارک آیت کې الله تعالی دایمان او اسلام دصحت له پاره داشرط لګولی دی چې له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کې نزاع او جنګونه، شخړې او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چې الله تعالی ستاسې ترمنځ اختلاف، بې اتفاقي او خپل منځي هر ډول، لفظي وي او که وهل ټکول او یا قتلان وي، کورني وي او که اجتماعي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو یا دوه اسلامي حکومتو نو او یا دوه ملتونو یاد ملت او حکومت ترمنځ وي حرام ګرځولي دي.

نو هر هغه څوک چې ریښتینی مومن او مسلمان وي هغه په خپل منځ کې له اختلاف څخه ډډه کوي. او که احیاناً دنفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شي برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوي، که علمي وي، حقوقي وي او که سیاسي وي، په غلطۍ سره وي او که په قصد سره وي، په خپله وي او که دنورو په لمسون وي. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په خپل منځ کې سوله سره وکړي او داسلام او مسلمانۍ حقیقت په ځانو نو کې پیدا کړي.

**تقوی:** په پورتنۍ مبارک آیت کې دسولې د تحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

١ - دانفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library



الله تعالى څخه ويره په الله او په اخيرة باندى دايمان لرلو، دالله تعالى او د ده د رسول د اطاعت په چمبه كې تپاكلي دي. او دا يو حقيقت دى او تجربې هم ثابته كړې ده چې كه څيرى په دواړو جنګياليو ډلوكې تقوى او له الله تعالى څخه ويره موجوده وى نو دكلونو كشاله په څوساعتونو ؛ بلكې په څوملتونو او دقيقو كې هوارېږي او سوله منځ ته راځي چې دمثال په توګه يې يوه نمونه دلته وړاندې كوم.

## د حضرت حسن او حضرت معاويه رضى الله عنهما ترمنځ سوله

كله چې په ٤٠هـ، ٦٦١م اميرالمؤمنين على رض دخوارجو له پلوه شهيد كړاى شو، نو دهغه له تدفين څخه وروسته دحضرت على كرم الله وجهه له مشر ځلوينبت كلن زوى حضرت حسن رضى الله عنه سره دكوفى خلكو بيعت وكړ او حضرت معاويه رضى الله عنه ته يې پيغام وليږه چې كوفى ته حاضر شي او بيعت ورسره وكړي. مګر حضرت معاويه رضى الله عنه له بيعت څخه انكار وكړ. او دواړو دخپل منځى جنګ له پاره دخلافت او حكومت په مسئله تيارى نيوه تردې چې د ٤١هـ، ٦٦١م دربيع الأول په مياشت كې دواړو خواؤد جنګ ډګر ته خپلى لښكرى ولېږ دولې.

حضرت حسن رضى الله عنه له خپل هغه ځلوينبت زره كسيز فوځ سره له كوفى څخه دشام لورى ته رهى شو چې د ده له پلار حضرت على رضى الله عنه سره يې پر مرګ باندى بيعت كړى ؤ. دامام حسن فوځ مداين ته ورسيده او هلته په قصر بيضاء كې تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دى. او مدائن درى نيم زره ٣٥٠٠ قبل مسيح دحضرت صالح عليه السلام او دهغه دامت دهستو ګنى سيمه او هيوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاويه رضى الله عنه له سل زره «يو لک» شامى فوځ سره دكوفى پلوته رهى شو او په مسكن نومى سيمى كې دشام په پوله دجيل نو مى نهرته خيرمه ډيره شو او دواړه فوځونه يوبل ته له ورايه ښكار يدل. (۱)

۱ - الكامل فى التاريخ دويم ټوک ٤٤٥ مخ دبيروت د ١٤٠٨هـ ، ١٩٨٩ چاپ مصنف امام ابن اثير متوفى ٦٣٠ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



امام حسن رضی الله عنه دجنگ له پیل څخه دمخه یو ورځ کله چی دواړو فوځونو ته نظر وکړنو درسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان ورپه یاد شو چی ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسی چی له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چی هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پرمنبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یی خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه دمسلمانانو د دوه لو یوډلو ترمنځ سوله وکړی.

له بل پلوه کله چی حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمر و بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوی دی او تر هغه پوری به یو هم په شالاړنه شی چی هغه بل یې ختم کړی نه وی. حضرت معاویه رضی الله عنه چی دابن العاص داخبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمروبن العاص ته یې په ځواب کی وویل: ای عمرو! که چیری هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنگ کی قتل کړی او دغه لښکریان هغه ووژنی نو دهغه لښکر د وژل شو یو دکونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوی او په قیامت کی به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دی لښکر دوژل شو یو دکونډو اویتیمانو پالنه به څوک کوی او په قیامت کی به یې زه څه ځواب کوم؟(١)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ٢٥٦هـ، ٨٧٩م کال) په صحیح بخاری کی دغه پیښه په مروی حدیث کی داسی راغونډه کړی او روایت کړی ده:

**عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مَعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَأَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مَعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرٍو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ**

١- العواصم من القواصم دویم ټوک ١٩٩ مخ دلاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ٥٤٣ هـ، ١١٦٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library



وَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لِي بِأُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِي بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِي بِضَيْعَتِهِمْ فَبَعَثَ إِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ كُرَيْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا إِلَى هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَيْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا إِلَيْهِ فَأَتَيَاهُ فَدَخَلَا عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ إِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ أَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِي دِمَائِهَا قَالَا: فَإِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَ كَذَا وَ يَطْلُبُ إِلَيْكَ وَ يَسْأَلُكَ. قَالَ مَنْ لِي بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئًا إِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ أَبَابَكْرَةَ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ إِلَى جَنْبِهِ وَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَيْهِ أُخْرَى وَ يَقُولُ: إِنَّ ابْنِي هٰذَا سَيِّدٌ وَ لَعَلَّ اللهَ يُصْلِحُ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ». (۱)

**ترجمه:** له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دي: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه ( متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما ( متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه ( متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې د غرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیاری کړې. نو د هغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکر وکتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱- صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



په حضورکی به زما ځواب څوک و وایي او بیا د دغو مقتولینو او وژل شو یو مسلمانانو کونډو ښځو او یتیمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟
له همدی کبله حضرت معاویه رضی الله عنه له خپل پلوه د قریشو دبنو عبد شمس د قبیلي دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة دکابل فاتح (متوفی ۵۱هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کریز دبلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹هـ، ۶۸۲م کال) رضی الله عنهما. (۱)
حضرت حسن رضی الله عنه ته دسولی له پاره ولیږل او هغوی دواړو ته یي وویل: تاسی دواړه دغه سړی ته لاړ شی او دسولی کولو وړاندیزو رته وکړی، او پدی باره کی تاسی دواړه خبری ورسره وکړئ، او دهغه دسولی چی هر څومره او هر څرنگ شرطونه او غوښتنی وی، زماله پلوه دهغو د پوره کولو ذمه واری تاسی دواړه پر غاړه واخلئ.
هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره یي خبری وکړی او د معاویه رضی الله عنه دسولی پیغام یي ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وویل: په تحقیق سره مونږ د عبدالمطلب او لادیو او مونږ دخلافت په ذریعه دغه مالونه دالله مخلوق ته ورکوو، او په تحقیق سره تر اوسه پوری دغه اسلامی امت خپلی وینی بهولی دی او په خپلووینو کی لمبیدلی دی. هغوی دواړو ورته وویل: له همدی امله خو تاته معاویه رضی الله عنه دسولی وړاندیز کړی دی او تاته دغه او دغه امتیازات درکوی او له تاڅخه ستادسولی دشرطونو پوښتنه کوی. حضرت حسن ورته وویل:
زما دسولی دغوښتنو او شرطونو دپوره کولو ضمانت به څوک وکړی؟ هغوی دواړو، ورته وویل: مونږ دواړه ستا دغوښتنو دپوره کولو دهغه له پلوه ضامن او ذمه وار یو. حضرت

---

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم ټوک ۳۷۸ دبیروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ۴۶۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library



حسن رضی الله عنه به دسولي چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه دخپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ٥٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالي به دده په ذریعه دمسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

**نتیجه:** تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او دمسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤١ هـ ٦٦١م دربیع الاول په میاشت کی دحضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ٥٩هـ ٦٦٩م کی د پنجشنبی په ورځ دربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی دخپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ دبیروت چاپ ١٤١٥هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦٣هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ١٧٤-١٧٥ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤٢٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ۵۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ١٤٣١م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤٥ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦٣٠هـ ١٢٥٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library



امام حسن رضی اللّه عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په څو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرګونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی اللّه تعالی یې نصیب کړی وه، او داللّه تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا اللّه واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی دتقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرګنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغی به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، داللّه تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو دترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنګ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاڅه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چاکی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی داللّه تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پرته له بل هیچا سره هم جنګ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وګړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خود چه جای جنګ و جدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library



کین عالم از صلحها هم میرمد
بسودایي جانان زجان مشتغل
بذکر حبیب ازجهان مشتغل

تقوی په انسان کی داسی صفت او ملکه پیدا کوی چی د ښمنان هم په خپلو سوله دوستو خبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱ هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیدم که مردان راه خدا
دل دشمنان هم نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام
که با دوستانت خلافست وجنگ(۱)

الله تعالی دې په مونږ ټولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دوروری په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

## سوله کول غوره عمل دی

د اسلام په مقدس دین کی د خلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

**«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.»** (۲)

***ترجمه:*** *نشته خیر او نیکی په ډیرو کی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو د دوی کی*

---

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ د ملتان چاپ

۲- د نساء سورة ۱۱٤- آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library



*مگر پرته د هغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي د صدقاتو په ورکولو سره او د نورو نیکو چارو په کولو سره او د خلکو ترمنځ د سولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص د الله تعالی د رضا مندی د ترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.*

**تفسیر:** په دغه مبارک آیت کې الله تعالی نوري ټولې هغه غونډې، مشورې، مرکې او خپل منځی پټ خواله کول بې ارزښته ګڼلې دي چې صرف د دنیوي اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وي؛ بلکې د الله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټیوني غوره او د ثواب جوګه دي چې د دري اجتماعي چارو د ترسره کولو له پاره وي:

۱ - لومړی هغه غونډې چې له بې وزلو او مستمندو، وګړو سره د مرستې کولو په خاطر وي. د هغوی د خوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ د پوره کولو په خاطر غونډه وکړای شي او بیا د دغې غونډې وګړي مشوره سره وکړي او بیا د بشري ټولنې بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او د دې خبرې دعوت ورکړي چې د خپلو صدقاتو فرضي وي او که نفلي وي په ورکولو سره د مصیبت ځپلو او بې وزلو مرسته وکړي.

۲ - خلکو ته د نیکو چارو د کولو او له ناوړو چارو څخه د منعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او د ټولنې د اصلاح په تکل سره غونډېدل او بیا پردې فیصله او مشوره کول چې خپل د امر بالمعروف او نهي عن المنکر اصلاحي فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شي او د منکراتو مخنیوي باید څرنګ وکړی شي د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وي او . .

۳ - دریم د خلکو ترمنځ د سولې او روغې جوړې کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او د خپلې سولې د پروسې د کامیابولو له پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أو بیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library



پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کي وي او که د جنګونو په ختمولو کي وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلويا حکومتونو ترمنځ وي.

**يادونه:** تفسير پوهانو ويلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کي شامل دي ځکه چي دغه دواړه هم نيکي چاري دي. (۱)

مګر دا چي الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهميت باندي دلالت کوي ځکه هر هغه څه چي له تعميم څخه وروسته بيا دويم ځل په خصوصيت سره ذکر کولی شي هغه ډير زيات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو دري واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آيت کي دا شرط لګولی دی چي خاص دالله تعالی درضامندی د ترلاسه کولو له پاره وي. يعني د دنيوي مقاصدو له پاره نه وي، دريا ء او ځان ښودني له پاره نه وي، د ځانو نو د مطرح کولو په خاطر نه وي. او که چيري د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطروي نو په دنيا کي يي د خلکو په انظارو کي سپکوي د سولي هلي ځلي يي له ناکامي سره مخ کوي او له بل پلوه له هغو عظيمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بي برخي کيږي چي الله تعالی يي له مخلصو سوله کوونکو او مصلحينو سره وعده کړي ده او هغه دا دي:

۱- تفسير قرطبي دريم ټوک ۲٤٥ مخ، تفسير معارف القرآن دويم ټوک ٥٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library



## دسولې فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی دکوم عظیم اجروعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

**۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللّٰهِ یَقُولُ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنِ اِسْتَوْجِبَ ثَوَابَ شَهِیْد.**

***ترجمه:*** *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یادوه حکومتونو ترمنځ سوله وکړه دیوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

**۲- عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ اَصْلَحَ بَیْنَ اِثْنَیْنْ اَعْطَاهُ اللّٰهُ بِکُلِّ کَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.**

***ترجمه:*** *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲۶ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی دهری خبری کولو په بدل کی دیو مریې دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

**۳-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »**

***ترجمه:*** *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۱۵۷ هـ، ۷۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم اوګام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی دخلکو ترمنځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په ټولو ګرځیدوراګرځیدو او سفرونوکی دسولی له پاره ګرځیدل راګرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اورڅخه دخلاصون اجر او ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه دنجات او خلاصون سبب ګرځیږی پدې شرط چی دالله درضامندی په خاطروی.[۱]

۱- تفسیر قرطبی دریم ټوک ۲٤۷ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library



## سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې د خلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

**«عَنْ أبِی الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ألَا أُخْبِرُكُمْ بِأفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلٰوةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: إصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ.»** (۱)

**ترجمه:** *له حضرت ابو درداء رضی الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسي ته پر داسي یو عمل خبر درنه کړم چې دغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای د الله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل د خلکو ترمنځ سوله کول دي. او د خلکو ترمنځ اختلاف او دښمني پیدا کول او خلک په جنګ سره اچول د اختلاف اچوونکې دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې د خلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او د خلکو ترمنځ د اختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکي د عبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسي حال کې چې د خلکو ترمنځ سوله کوونکې خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوري چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خوهیڅ شک نشته چې د اسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

---

۱ – سنن ابی داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ د ملتان چاپ.

۲ – عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱٤ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱٤۱۵ هـ، ۱۹۹۵ م.

(c) ketabton.com: The Digital Library



# سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې د کائناتو د لایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نوم ولی دی چی د سلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی. د اسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه د ژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی. (۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره د سوله ئیز او ډاډمن ژوند کولو او یوبل ته د زیان نه رسولو حکم کړی دی ځو هغه مقصد چی په زمکه کی د انسان په حاکم گرځولو کی دی چی د زمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. د سوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او د هغوی د ښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی د انبیاو د بعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱ هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې د الله تعالی په اذن او د انصارو په بیا بیا بلنه هجرت وکړنو د اسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره د سوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی ځوارلس یې د مسلمانانو په خپل منځ کی د سوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې د مسلمانانو او غیر اسلامی هغوو ګړو ترمنځ د سوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱ - حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ د لاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶ هـ. ۱۹۹ م.

(c) ketabton.com: The Digital Library



چې په مدینه منوره کې سره او سیدلې چې په سرکې یې د یهودیانو درې قبیلې بنو قریظه، بنوقینُقاع او بنونضیر وې. اوله مشرکانو څخه د عربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لامسلمان شوي نه ؤ. او دغه قرار داد، دمدینې په میثاق یعنې تړون او قرار داد سره و نومولی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخي، ابدي لومړی میثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزیاتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

# دمدینې میثاق

دا یو تړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر د قریشو او د یثرب او د دوی د پلویانو اوله دوی سره په جنګ کې د ګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کېږي.

**لومړۍ ماده:** ټول مسلمانان ایکې یو امت دی.

**دویمه ماده:** د قریشو مهاجرین به د پخوا په شان دخپل بندیانو فدیه ورکوي او یو له بل سره به د دیت په اداء کولو کې مرسته کوي.

**دریمه ماده:** دانصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به د پخوا په څیر لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی د یوبل دیت به ورکوي او هم به دجنګي بندیانو فدیه اداء کوي.

**څلورمه ماده:** د پوروړیو او په اقتصادي بې وزلۍ کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

**پنځمه ماده:** د ظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټی وي که څه هم کوم جنایت کوونکی د کوم مسلمان زوی هم وي.

**شپږمه ماده:** هیڅ یومومن به هم د کافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې د کافر پلوي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**اوومه ماده:** که چیري کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.

**اتمه ماده:** که چیري یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوی به هیڅ تیري او ظلم نشي کولای بلکي له هغوی سره به مرسته کولی شي.

**نهمه ماده:** د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکي که له کومي قبیلي سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کي به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.

**لسمه ماده:** مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چي یوه ډله راشي نو بله دمه کوونکی ډله به لیږلی شي.

**یوولسمه ماده:** د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چي متقیان وي.

**دولسمه ماده:** دمکې له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شي.

**دیارلسمه ماده:** که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چي دوژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټي او سره متحد وي.

**څوارلسمه ماده:** د هري شخړي او معاملي فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.

**پنځلسمه ماده:** پرمدینه باندي د یرغل کولو په صورت کي د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګي لګښتونو کي شریک او برخمن وي؛ دا ځکه چي دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.

**شپاړسمه ماده:** یهودیان به پرخپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندي عمل کوي،

**اوولسمه ماده:** یهودیانو، قبائلو د غه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر ومرو، ورکولی شي.

**اتلسمه ماده:** د دي معاهدي او تړون پرګډون کوونکو باندي په یثرب یعني مدینه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library



هر ډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.
**نولسمه ماده:** دجنایاتو په سزا ګانو ورکولو کي به هیڅ ډول او د هیڅا له پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیدا کول زغملی نه شي، دوکه ورکوونکی او تړون ماتوونکی به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نیکي کوونکی به په حفاظت کي وي.
**شلمه ماده:** دمدیني ګاونډیانو او په مدینه کي پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندی به هم هیڅ ډول تیری نه شي کولای.
**یویشتمه ماده:** د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چیری کومه شخړه او پیښه منځته راشي چي له هغي څخه دفساد پیدا کیدو، ویره وی نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوی.
**دوه ویستمه ماده:** دمکي قریشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.
**درویشتمه ماده:** له چاسره په سوله کولو کي به د دې معاهدی ټول اړخونه ګډوی. یعنی دمسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسي صلحنامي پابند وی چي له کومي بهرني قبیلي سره شوی وی.
**څلیریشتمه ماده:** د دې تړون هر فریق دخپلي سیمي دساتني او له هغي څخه به د دفاع ذمه واروی.
**پنځه ویشتمه ماده:** دغه تړون ظالم او تیری کوونکی ته دسزاور کولو خنډ او مانع نه شي ګڼلی.
بیشکه الله تعالی دهغه چاسا تونکی أومل دی چي متقی وی او محمد د الله رسول دی. (۱)
داده داسلام دمقدس دین دمدني او سوله ئیز. سیاسي او اجتماعي ژوند هغه بي سیاله وثیقه او تړون چي تر دغه وخت پوري یې هیچا هم مثال نه لیدلی و اونه یې اوریدلی او نه

---

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلانی، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲٦ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ دکراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤٥٦هـ ۱۰۷۹م
سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱٤۷ - ۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳هـ، ۸۳٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**یادونه:**

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې

- هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځېنو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څېړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکې کې و میندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوې اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او د هغې د چاپېریال له اوسېدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او د نبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون د سوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیست تر دې کله چې په (۵ هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم د احزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبئ ستنیځ و د یرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډېرې سپین سترګۍ سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې موږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې د احزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزاور کړه هغه هم د هغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library



د ټاکلي حکم او مينځګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فيصلې سره سم. [۱]
تلپاتی وثيقه: دخاتم النبيين حضرت محمد صلی الله عليه وسلم دغه هراړخيز منشور او دسوله ئيز ژوند ميثاق صرف دمدينی له پاره نه ؤ او نه يوازی دهغه وخت له پاره ؤ بلکی دګردې دنيا له پاره دهر عصر له پاره او ترقيامته پوری دټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثيقه واجب العمل ده، او هيڅ مسلمان ته روا نه ده چی مخالفت ورځخه وکړی او ياد دغی مبارکی ابدی او تلپاتی وثيقی دا صولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره ياله خپلو مسلمانانو سره دګاونډی توب يا داسی ګډ ژوند کول پيل کړی چی د نبوی دمدينی د تاريخی مهذب منشور او ميثاق پرضد او سرچپه وی. بلکی قدم په قدم داسلامی امت نسلونو عمل پری کړی دی او په خپل ژوند و دکی يې پلی کړی دی. ځکه مسلمان پردی باندې پوهيږی چی دخاتم النبيين له قول او عمل ځخه مخالفت کول داسلام له دين ځخه وتل دی، او بيا پر داسی شخص باندی د مسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای. لکه چی الله تعالی فرمايلی دی:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيْرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ايت ۵ سپاره)

***ترجمه :*** *او هر څوک چی مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چی ښکاره شوه ده ته سمه لاره او دمسلمانانو له لاری ځخه پرته پربله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لوری ته وګرځوو چی دی ورګرځيدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱ - دلائل النبوة دويم ټوک ٥٠٤ - ٥٠٥ مخونه دمصر چاپ مصنف: حافظ ابونعيم متوفی ٤٣٠هـ، ١٠٥٣م زاد المعاد، دريم ټوک ١٢٩ - ١٣٥ مخونه درياض چاپ ١٤١٥هـ، ١٤٠٨م مصنف حافظ ابن القيم متوفی ٧١٥هـ، الوفاء باحوال المصطفی ٧١٤مخ دبيروت چاپ ١٤٠٨هـ، ١٩٨٨م مصنف امام ابن جوزی متوفی ٥٩٧هـ ١٢٢٠م. صحيح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قريظة صحيح مسلم حديث ١٧٤٦.

(c) ketabton.com: The Digital Library



# سوله ئیز ژوند کول

• **سوله ئیز ژوند کول څه ته وایي او دغه څه ډول ژوند دی؟**

**تعریف:** داهغه پوښتنه ده چې زما د دی لیکنې لوستونکو تـه په ذهن کې ښایي پیداشي ځکه چې د هر چا پوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کې ښائی داسی ډیر وګړی وی چې په اجمالی لیکنو پوه نه شي او تفصیل ته یې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه د سوله ئیز ژوند د مفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

آلف: د هر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودو کې په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچا پر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چې په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او د هغه دمالی کار وبار په لاره کې خنډ نه واقع کیدل.

ج: دچا پر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لور تعارض نه کول او د هغه احترام کول.

د: دچا پر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه د یوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

او ای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چې غیر مسلم یې عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library



تاسی داسی وکړی نو دوی به په ناپوهی سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړی.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چی د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چاته ضرر نه رسول او ګاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په ګټو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلو له ترویج څخه ډډه کول.

او له داسی نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت یې ګډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

## د نبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

د اسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم د جنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاګانی ټاکلی دی، مګر د غه سزاګانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وګړی چی د ګاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی یې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د ګډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول الله صلی الله علیه ولم مسلمانانو ته د ایمان د زوال، او دوزخ ته د تللو د الله تعالی د غضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه یې د نمونی په توګه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library



پرسوله ئيز ژوند کولو ځومره ټينګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ قِيْلَ مَنْ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِی لَا يُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ متفق عليه. (۱)

**ترجمه:** له ابوهريره رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی: په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی. ورته وويل شو: ای دالله تعالی رسوله! څوک؟ ويې فرمايل: هغه څوک چی د ده ګاونډی د ده له زيانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

**ترجمه:** له حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چی د ده ګاونډی د ده له زيانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ فُلَانَةً تُذْكَرُ مِنْ كَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِيَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَيْرَ أَنَّهَا تُؤْذِی جِيْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ فَإِنَّ فُلَانَةً تُذْكَرُ قِلَّةَ صِيَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ أَنَّهَا تُصَدِّقُ بِالْأَثْوَارِ مِنَ الْأَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِيْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِیُّ.

رواه احمد والبيهقی(۳)

**ترجمه:** له ابوهريره رضی الله عنه څخه روايت دی چی ويلی يې دی: يو سړی وويل: ای دالله تعالی رسوله! دفلانی ښځی په باره کی ويل کيږی چی ډير لمونځونه کوی، ډيری روژی نيسی او ډير

---

۱- مشکوة ج۲ ص ۴۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحيح مسلم کتاب الايمان حديث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ۴۲۴-۴۲۵ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library



خیراتونه ورکوی، مگر په ژبه گاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اورکی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! دهغې فلانۍ ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیرې لږ نفلی روژې نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتوټو ټوټې خیرات ورکوی مگر په خپلې ژبی سره خپلو گاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق باوجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

**٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِیْنِی فَقَالَ: انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِیْنِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اللّٰهُمَّ اخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ ارْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا أُوْذِیْكَ.** (۱)

**ترجمه:** له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یو گاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې يې وغورځوه.

هغه سړي لاړ او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم له هدايت سره سم يې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وويستل او په لاره کې يې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ويې ويل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راويستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وويل: زما ګاونډي ما ته ډير زيات تکليف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. راته ويې فرمايل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې داواوريدل نو ټولو وويل: يا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. يا الله! دده ګاونډي وشرمه وه او رسوا يې کړه.

دغه حالت دده ګاونډي ته ورسيده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ويې ويل: اسباب دې بيرته خپل کورته دننه کړه. په الله تعالی قسم درته کوم چې بيا به له دې وروسته زه تا ته تکليف ونه رسوم.

**۵- امام شعراني ويلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهَ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى.** (۱)

**ترجمه:** نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره ما ته يې تکليف ورساوه او چاچې ما ته تکليف ورساوه نو په تحقيق سره الله تعالی ته يې تکليف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له ما سره يې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقيق سره له الله تعالی سره يې جنګ وکړ.

---

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حديث ١٢٤ باب شكاية الجار د لاهور چاپ مصنف امام بخاری متوفی ٢٥٦ هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



*مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنګ وکړي هغه کله مومن پاتې کېږي. د اسلام مقدس دين د سوله ئيز ژوند کولو له پاره دا هغه تعليم او روزنه ده چې په بل هيڅ دين او مسلک کې نشته او نه به پيدا شي.*

## د ايذا ، او تکليف لنډ تفصيل:

په ذکر شويو نبوي احاديثو کې د بوائق لفظ راغلی دی چې د ګرامر له مخې جمع تکسيره ده او مفرد يې بائقة راد رومي چې په عربي ژبه کې د شر او تکليف په معنا سره دی. دغه راز د ايذاء لفظ هم راغلی دی چې د تنګولو او يو چا ته د تکليف رسولو په معنا سره رادرومي.[1]

دغه راز د جار لفظ له مجاورة څخه دی چې د ګاونډي او همسايه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کې داسې څه کول په اسلام کې حرام دي چې ګاونډي هيواد يا کورته تکليف رسوي او د هغوی ارام او سوله ئيز ژوند تهديد وي، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱ - عسکري خوځښتونه، ۲ - عسکري تمرينات، له تياکل شويو پولو څخه کله ناکله تيري کول، په ناحقه سرد ګاونډي هيواد ته جنګي ګواښ کول، د لوظ ناموماتول، د اړتياوړ شيانو منعه کول، يا په زور سره د ګاونډي هيواد حق غصب کول، يا چل او دوکه ورسره کول او داسې نور...

دغه راز په اولسي کچه د ګاونډي په لاره کې خځلې او ګندکې اچول، په کوڅه کې موتيازي کول، د ګاونډي کورته په ديوال ورکتل، د هغوی دور له چولي ورکتل، په هسک

۱ - اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library



اوازله اړتیا پرته خبری کول، د ګاونډي له کور څخه غلا کول، د کوچنیانو ورته لمسول چې هغوی ته ستغی سپوري ووايي کنځل ورته وکړي، شور ماشور جوړ کړي، د ګاونډي چغلي کول، د هغه غیبت کول، هغه ته مالي تاوان رسول، د هغه د عقیدې او دیني شعائرو سپکاوی کول، مسخري او ملنډې پوري کول، په ګاونډي پوري تهمتونه او تورونه لګول او داسې نور، ان تر دې چې په اسلام کې خو دا هم ناروا دي چې یو تن لمونځ کوي او بل یې په څنګ کې په جګ اواز تلاوت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



# ټولنیز عدالت

د ټولنیز عدالت تامین د اسلام د مبین دین د اصلاحي برنامو په پیل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کریم د مبارک آیت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پر مخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والي له افراط او د کمونستي نظام له تفریط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمایلي دي:

**«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»**

(دبقره سوره ۱۴۳ -آیت)

**ترجمه:** *او همدارنګه مونږ تاسې وګرځولی منځومې تلونکی امت.*

یعني اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلې شي او د اعتدال غوره کوونکې پیرو امت دی.

په اسلام کې ټولنیز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردواړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتیجه کې نسبي مساوات او برابري قائمیږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمیر کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نیاومنه توګه باید وویشلې شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، مالیه او نور مالي مکلفیتونه د ټولنیز عدالت او د هر ډول توپیرونو د له منځه وړلو او مخنیوي په خاطر ټاکل شوي او فرض کړای شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له ناروا ګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنیوي او د معاملاتو مشروعیت د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر شوي دي.

د آزادي درناوي، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمین تر هسکو درجاتو پوري د زده کړو عام والي، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library



داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته دکار او مسلک دانتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم دټولنیز عدالت ښکارندوی او څرگند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی دقاضیانو په وړاندې داسلام دټولنیز عدل داصل ددرناوی په خاطر مساوات په عملی توگه پلی کیږی او دعدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[1]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلگی په توگه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټیونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توگه شیعه فقهاؤ زیات ټینگار پرې کړی دی. ځکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاگه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام ددی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډېرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مگر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیچا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

---

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، دمصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲هـ ۱۶۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library



«اَلذَلِيْلُ عِنْدِی عَزِيْزٌ حَتَّی آخُذَ اَلْحَقَّ لَهُ وَالْقَوِیُّ عِنْدِی ضَعِيْفٌ حَتَّی آخُذَ اَلْحَقَّ مِنْهُ.»(۱)

یعنی کمزوری زما په وړاندی عزتمن او پیاوړی دی ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پیاوړی زما په وړاندی کمزوری دی ترڅو زه له ده څخه حق وتروړم.

دغه راز علامه مجلسی په بحارالانوار کی له ابوسعید خدری څخه روایت کړی دی چی هغه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه د مهدی علیه السلام په اوصافو کی واوریدل چی ویی فرمایل:

«أبَشِّرُكُمْ بِالْمَهْدِیِّ يُبْعَثُ فِی أُمَّتِی عَلَی اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا يَرْضَی عَنْهُ سَاكِنُواالسَّمَاءِ وَ سَاكِنُوا الْأَرْضِ يَقْسِمُ الْمَالَ صَحَاحًا. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صَحَاحًا؟ قَالَ بِالسَّوِيَّةِ بَيْنَ النَّاسِ.»(۲)

**ترجمه:** *زه تاسی ته پر مهدی زیری درکوم چی زما په امت کی به مبعوث کولی شی پداسی وخت کی چی د خلکو ترمنځ به اختلافات وی او زلزلی به ډیری وی، مهدی به په خپل راتګ سره ځمکه له عدل او انصاف څخه داسی ډکه کړی لکه څومره چی دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تیری کولو څخه ډکه وی، خوشال به شی له ده څخه د آسمان او ځمکی اوسیدونکی. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وویشی، چا ورته وویل: صحاح څه معنا؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صحاحا معنا دا ده چی په برابری سره به یې د خلکو په منځ کی وویشی...*

په اسلام کی د ژوند هیڅ داسی اړخ نه میندل کیږی مګر دا چی په هغه کی د ټولنیز عدالت د تأمین خبره په نظر کی هرومرو نیولی شوی ده. اسلامی دولت دا دنده لری چی کله صدقات غونډ کړی نو پکار دی چی هغه په مشروع لارو چارو کی ولګوی. لکه چی د اسلام دویم خلیفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کی همدغه ډول چلن کړی و، او هغه یې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء فی الشریعة الاسلامیة ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکریم زیدان د مؤالسسة الرسالة دویم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library



دفاتحینو په منځ کې ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندې کړ چې که چیرې دې دغه ځمکې تقسیم کړې نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړې، لویې لارې او جادې به په څه شي او څرنګ جوړې کړي، روغتونونه او مدرسې به په څه شي جوړوي او ● تولنیز عدالت به څرنګ تامینوي.

اسلام د خپلې ټولنې د وګړو ترمنځ ټولنیزې اړیکې پر دوه بنسټونو عیارې کړې دي:

۱ – د معنوي تړون او له یو بل سره د ورورۍ احساس، چې خورا داسې کروړلي تړون دي چې د ټولنې وګړې په خپل منځ کې سره نښلوي.

۲ – د حقوقو حفاظت، د یو بل د ځان، مال او ناموس درناوي کول. نو هره هغه کړن لاره چې دغه اصل تر پښو لاندې کړي او یا یې داغجنه کړي هغه د اسلامي شریعت له نظره حرامه ده او تیرې کوونکې یې تعقیب او مجازات کوي، او په عملي توګه د اجتماعي عدالت دارخونو په تطبیق کې د حجرات د سورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پورې الله تعالی تفصیلي لارښودنه پکې کړې ده او داسې یې فرمایلي دي:

**«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»**

(د حجرات سورة – ۱۱ – ۱۲ آیاتونه ۲۶ سپاره ٤۹ سورت)

***ترجمه:*** *بیشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره ورونه دي، نو تاسې سوله او جوړښت کوې په منځ د ورونو خپلو کې او له الله تعالی څخه وویرېږئ او تقوی غوره کړئ نبائی چې د ربانديٰ رحم وکړی شي. ای مؤمنانو تو کې او سپکاوی دې نه کوي هیڅ یو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې؛ ځکه*

(c) ketabton.com: The Digital Library



*ښايي چې دغه مسخره کړې شوې به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي دالله په نزد او نه دې ښځې او مسخرې کوي د ښځو يو تولې له تاسي څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې دالله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټوئ کوي ځيني د تاسي د ځينې نورو ځکه چې بيا د تاسي عيب جوئي هم کيږي. او مه بولئ تاسي يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره، بد دې دادرې واړه خصلتونه: مسخري کول، تلمذکول او تنابز، دفاسقي له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوي ظالمان دي.*

*اې مؤمنانو! ځان وساتئ تاسي له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لگولو څخه بيشکه ځيني بدگومانونه او تهمتونه گناه ده. او مه لټوئ تاسي پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځينې ستاسي د ځينو نورو ايا خښوي تاسي دا چې د مړه شوي ورور غوښه و خوري پس بدگڼئ تاسي هغه نو همدرنگه بدوگڼئ د مسلمان ورو ړغيبت او عيب لټول. او تاسي له الله تعالی څخه وويريږئ بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکي ډير رحم والا دی.*

الله تعالى په لومړي يعنې يوولسم آيت کې ټول مسلمانان ورونه سره گڼلي دي څو د دينې وروري او اخوت کروړلي تړون دوی په خپل منځ کې سره ونښلوي، او د دغه گډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کې سره وروڼه او دوستان وي نه دا چې له يو بل څخه لرې والي غوره کړي، او دوی ته پکار دي چې له خپل منځي دښمنۍ کولو څخه ډډه وکړي، سره يو شي او په يوصف کې وي، يو پر بل صله رحمي وکړي، خلکو ته دشوکې او قتل له پاره لاره ونه نيسي، دخلکو ترمنځ سوله او پخلاينه قائمه کړي.

يو د ډله په بلې ډلې ملنډې او پسخندونه کړي، د يو بل د عيبونو پلټنه ونه کړي، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړي، د يو بل له جاسوسۍ کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيزوکړي، دخلکو دعزت او ناموس درناوی وکړي، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وگڼي چې له اسلامي دولت سره يې د سولې تړون کړی وي. [۱]

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷۶، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين كتب انسانى طبع بهمن قم ۱۳۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library



امام غزالي رحمة الله عليه متوفی سنه ۵۰۵ هـ د تېولنيز عدالت په هکله ځانګړی نظر لري.
او هغه د «أَنْ لَا تَطْغَوا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ»
(دالرحمن سورة ۸-۹ اياتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسير کی داسی ويلی دی:

- ددې له پاره چی له اندازې څخه تيرنه شي نو تله او دهغی د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچی که يو څوک واده کولو ته اړتيا لري، او دواده کولو وس هم لري مگر بيا هم واده ونه کړی، او ياداچی يو څوک غذا ددی له پاره وخوری چی ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسی کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دی پداسی ډول چی وزن له کمبوت او زياتوالي څخه مستقر وګرځيږي. که څوک په شهوت او دغذايي موادو په لګښت کی اسراف وکړی نو دوزن په برابر ساتلو کی يې زياتوالی کړی دی.

امام غزالي د ټولنيز عدالت دزيات تحقق له پاره دالله تعالی مطلق مالکيت او د دولت نه زيرمه کول اصل او بنسټ ګرځولی دی او ويلی يې دی:
په زمکه او اسمانونو کی چی هر څه دی د ګردو مالک يوازی او يوازی يو الله دی، دا ځکه چی په خپله انسان هم دالله تعالی ملکيت دی، مگر انسان کولی شي چی دخپل کار کولو په ذريعه له هغه څه نه چی دالله تعالی ملکيت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړی. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولی چی ټولو خلکو ته ميوه ورکړی، او دامنلی شوی حقيقت دی هغه څوک چی دونی تخم په ځمکه کی کيږدی، هغی ته بيا اوبه ورکوی او دميوی ورکولو په تکل يې دهغی خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زيات همدی ددی مستحق ګڼلی شي چی دهغی له ميوې څخه استفاده وکړی.
انسان کله چی له اشياو څخه استفاده کوی نو پرده باندی لازم دی چی په استعمال کی يې له اسراف کولو څخه ډډه وکړی، او له هر شي څخه دخپلی اړتيا او ضرورت په اندېول استفاده وکړی او دادامعنا نه لري چی بشری وګړی ثروت زيرمه کړی او له اړتيا څخه زيات له هغه څخه ګټه واخلی چی ترلاسه کړی يې دی او دهغو په زيرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library



غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دي هغه څه چې له خپلې اړتيا اضافه مال ولري د الله تعالى په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خيراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زياتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکې په باره کې انديښمن وي او له اندازې څخه زيات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دې اجازه ورکړې ده، مګر د غه اجازه د دغه کار د حقانيت دليل نه دی بلکې حق عدل دی، او عدل دا دی چې د الله تعالى بندګان د خپلې توښې او سورلې له اندازې څخه اضافه د الله تعالى له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چيرې څوک د خپلې اړتيا له اندازې څخه زيات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زبيښاک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنيز عدالت تأمين د کمال د نګې څوکې ته ورسوي، او د هغه د غه پورتني نظر او ر أيه قرآني استناد لري الله تعالى فرمايلي دي:

«وَ يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آيت دويمه سپاره ۲۷ رکوع)

**ترجمه:** *او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پيغمبره چې دوی د الله تعالى په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووايه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زيات وي.*

د دغه مبارک آيت په تفسير کې مفسرينو ويلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلى الله عليه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړې وې چې د الله تعالى له پاره څومره مال صرف کړی شي؟ حکم وشو چې هغه مال د الله پاک په لاره کې صرف کړي چې ستاسې له مصارفو څخه زيات وي، ځکه څرنګ چې د اخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، د دنيا فکر هم يو ضروري کار دی. (۲)

---

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر يوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library



امام غزالي له پيغمبر صلی الله عليه وسلم څخه مروي حديث نقل کړی دی چې فرمايلي يې دي:

**«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.»** (۱)

**ژباړه:** *ای الله! د محمد صلی الله عليه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي دا ړتيا د بس والي په اندازه وګرځوه.*

په دغه حديث کې دا خبره په ډاګه ثرګنده شوی ده چې په اسلام کې هرشي دا ړتيا په اندول او څه ناڅه لږ اضافه روا دی او پانګه والي او وزيرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتيا څخه کم هم نه قبلوي، چې بې وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بې لارتيا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفي سنه ۷۹۲هـ ۱٤۱۵م ويلي دي:

د شريعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چې دغه احکام يا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کې دي او يا هم د ګټو په جلبولو کې دي. حافظ ابن القيم متوفي سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷٤م ويلي دي:

د اسلامي شريعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنيا او آخرت دواړه ورپکې دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دي. نو هره پيښه چې له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصې ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټياتو ته وغځولی شي. له اسلامي شريعت څخه نه ګڼلی کيږي، که څه هم تاويل پکې وکړای شي، د بندګانو په منځ کې الهي شريعت او عدالت دالله تعالی له پلوه ددوی له پاره مهرباني ده. (۲)

---

۱- نظريات اقتصادي امام غزالي. ترجمه مؤيد الدين محمدخوارزمي ۲۹ - ۳۰ مخونه دجمهوري خپرونو چاپ

۲- کابل تفسير لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکي مکرمي چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library



# اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معنا و سره هم راغلی دی.[۱]

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرګردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی ګرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایې:

**«یَاأَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ أُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوْا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»**

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

**ترجمه:** *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او ګرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره و پیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وګنی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

---

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library



شخص چې هر څومره زيات پرهيزګار، نيک خويه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالى په نزد عزت مند او مکرم وي. دا نسان حقيقت دا دى چې ګرد انسان د يو نارينه او يوې ښځې يعنى آدم او حواء اولاده ده. شيخ، سيد، مغل، افغان، صديقى، فاروقى، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختميږي.

دغه بيلابيل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالى يوازې د يوبل د پيژندګلوى په خاطر پيدا کړې دي. مګر الله تعالى د دوى له جملې څخه چې څوک عزتمند پيدا کړي هغه دده موهوبى شرف وى، هغه ته نه ښايي چې وياړ او غوره والى پرى وکړي او هغه د فضيلت معيار و ګرځوى، خپل ځان افضل او نور سپک وګني؛ بلکې ده ته ښايي چې د الله تعالى شکر او مننه وکړي چې ما ته يې زما له کسب او اختيار څخه پرته ما ته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کې شميرل کيږي چې انسان له غرور او وياړ څخه لاس په سرشى، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خويونو سره ابته نه کړي. په هر حال دلويي او عزت، فضيلت او شرف اصلي معيار نسب نه دى؛ بلکې تقوى او پاکى ده، نو پکار دا دى چې متقي بنيادم نور له خپل ځان څخه ټيټ و نه ګني.[1]

امام بخاري روايت کړى دى چې يو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنيو سابقينو څخه وو يو بل ته سره په غصه شول او يو بل ته يې ستغې سپورې سره وکړې او دغصې په حالت کې ابوذر بلال ته وويل: اى د تورپوستې ښځې زويه. بلال رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. پيغمبر ابوذر ته وويل: آيا ته ده ته دده د مور د تورروالى پيغور ورکوى؟ په رښتيا هم ته هغه څوک او داسې سړى يې چې او س هم په تا کې د جاهليت نښې لا پاتې دي.

۱ - کابلي تفسير درى د حجرات د ۱۳ - آيت د تفسير په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library



له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر داچی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیڅ ته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باندتګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانۍ طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیڅ ته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[۱]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیا ته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library



زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونکي دي. » پيغمبر صلی الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريکړو او شرموونکو کليماتو کي دهغه چا له پاره ځرگند او ښکاره کړ چي په خپلو پلرونو او نيکونو باندي وياړکوی او ويې فرمايل: « هغه وگړي چي دخپلو پلرونو په توسه پرنوروباندي وياړ کوي او دهغوی پلرونه مړه شوي او اوس دجهنم سکاره گرځيدلي دي، دوی ته پکار دي چي نور نو له دغه کارڅخه لاس واخلي او که نه نو دوی به له هغه غوباړي - گونگټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلي پوزي سره دغوشيانو غونډاري گرداړي کشوي. الله تعالی له تاسي څخه، رنگ، خويونه او دجاهليت دزماني پرپلرونو اونيکونو ستاسي وياړ در څخه لري کړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزگار دی، او يا هم گنهگار او ناسم، ټول خلک د آدم اولاد او آدم هم له خاوري څخه پيدا کړای شوی دی.

دغه مبارک حديث نصيحت او پند هغو کسانو ته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيکونو له فرعونيانو د مصر او له اکاسره و، دايران او نورو دجاهليت ددورله عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم له قول سره سم دجهنم سکاره گرځيدلي دي اوس هم وياړ پري کوي. هغوی ته پکار دي چي له دغه کار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع کي په داسي حال کي چي دذوالحجی په محترمه مياشت دمکي په محترم ښارکي دتشريق دورځو په منځ کي په زرگونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره درسول الله صلی الله عليه وسلم الوداعی درخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه کوله. په دغه خطبه کي درسول اکرم صلی الله عليه وسلم له پلوه دهغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library



څخه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسی معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستی پر تور پوستی او تور پوستی پر سور پوستی هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسی څخه زیات متقی ستاسی دی.[۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه دخپل خلافت دشام امیر حضرت یزید بن معاویه رضی الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادی یې لرلی او په نهه ویشتمه ماده کی یې حکم ورته کړی وچې دجنګ په دوران کی ددښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړی.» مثله کول دانسان دبدن داندامونو جلا کولو، غوږولو او ټوټې ټوټې کولو ته ویل کیږی چې په جنګ کی له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولی شی، داسلام مبین دین حکم کوی چې وژلی شوی دی په ځمکه کی دفن کړای شی، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: «له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم دښیادم خوړونکی هم وی.» او په دې هکله داسلام په تاریخ کی ډیری ژوندی نمونی موجودې دي.[۲]

اسلام دانسانی کرامت درعایت او دبشر حقوقوته داحترام په خاطر په جنګ کی چې نښی او اثار یې هرو مرو پاتی کیږی تلپاتی هدایت او وصیتونه لری، چې دهغو له جملی څخه ددښمن دښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، دجنګی تپیانو، او دهغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدی او یا دخپلو کورونو ورونه په ځان پسی بند کړی ددغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړی دی، او انسانی کرامت یې دهغوی په نظر کی نیولی دی.

۱– دبزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲– ابن جریر

(c) ketabton.com: The Digital Library



دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاوته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ویې فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاڅیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟»

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیا ډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام څرنگ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او ونډی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱- الحلال والحرام ۳۰۸- ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library



وسلم په مخه کې تیریږی او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږی او فرمایې چې: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجوددی چې باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شی، او بې لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شي.

داسلام دویم خلیفه یو یهودی سړی ولید چې درویزه کوی. خلیفه له یهودی څخه ددرویزی کولو سبب پوښتنی، یهودی ورته وایې: جزیه راباندی حواله شوی ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندی چې کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وی چې دده له ځوانی څخه مو ګټه واخیسته او اوس چې زوړ شوی دی همداسی یې پر خپل حالت پریږدو، تر دی چې هغه یهودی ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه څیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړی وه چې درویزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انسانی کرامت سره منافی ده.

همدا اوس دګردو اسلامی او غیر اسلامی هیوادونو که سوسیالستی دی او که کپیتالستی ددوی سیاسی قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاری شوی اعلامیه چې په ځانګړو بابونو او فصلونو کې دمتعددو موادو په غونډولو چې پکې ځای په ځای شوی دی. چې که چیری ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادی په دقیقه توګه وکتلی شی نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کې چې که پدغه اعلامیه کې داسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library



دحقوقو په اړوند تعديلات او تجديد نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډيرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلمياتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعايت داسلام دمبين دين دبرنامو په پيل کې واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

## په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموی او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او يا ارکانو موجوديت ضروري وی او هغه ارکان دادی:

**لومړی رکن:** دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوی.

**دويم رکن:** پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

**دريم رکن:** دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړيکې تنظيم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دين له نظره کورني حقوق دشريعت دځانګړو قواعدو تابع دی چې په اوسني عربي اصطلاح کې داحوال شخصيه دقوانينو په نوم ياديږي. (۱)

کورنۍ قانون په زياتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وی او ډير لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت ليدل کيږي، اويا په بل عبارت په اسلام کې دکورني نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دی او هيڅ ډول تاويل او تفسير نه قبولي. دمثال په توګه لکه ميراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورنی قانون همدغه معنا افاده کوی، چې هغه له ميراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دی چې په دوی پورې مربوط وی او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library



دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام گرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پورې لمور داسلام دمبین دین د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مگر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانگړی ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون دداخلي قانون برخه ده او که چیرې له یوداسې چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه دخپلې خپلې هستوگنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې ددوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید ددوی دلانجې دغوځولو له پاره دبین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیولی شي. دمدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې دټولنیز عدالت دتامین په خاطر دکارقانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لرې په ځانگړې بڼه کې تنظیم کړای شو او دکار، کارگر او کافرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارگرانو او دهغوی کورنیو ته دهوساینې او سوکالۍ اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او دتطبیق په مرحله کې کیوتل. دمثال په ډول لکه دکرهنې قوانین چې دځمکې دڅښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او داسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې دنظرنوی والی پکې راوستی شو. مگر مدني قانون داصل او بنسټ په توگه یا دعمومي قانون په صفت دنورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توگه دمال دکسب دلیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم دحق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پردې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دی چې دهغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي. (۱)

---

۱ – تهذیب سیرة ابن هشام ۱٦۵

(c) ketabton.com: The Digital Library



مونږ وینو چې دغه قوانین په وروستۍ نیمه پیړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوی والی لری او زیاتره مادی یې له اسلامي فقهي څخه الهام اخیستلی دی، دا ځکه چې اسلامي فقه دکار، کارگر او کارفرما، دځمکې دڅښتن او اجاره کوونکې تر منځ داړیکو په تینگولو کې دڅوارلسو پیړیو لرغون والی او وړاندی والی لری ځکه چې پر اندلس او سنی هسپانیه، منځنۍ آسیا، دهند په شبه قاره او داروپا په لویه برخه یې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوری رحمه الله په دی باره کې په پرتلیز یعنې مقایسوی ډول په شپږ ټوکه کې کتاب لیکلی دی او مصادرالحق نوم یې پری کیښودلی دی، او په هره موضوع کې یې غیر اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقایسه کړی دی او داسلامي فقهي حقانیت یې هم دزماني وړاندی والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان یې متکی گڼلی دی او دگردونړیوالو قوانینو اصل او مصدر یې گڼلی دی.

په اسلامي فقه یعنې قانون دښه پوهیدلو په تکل یو لړ زیات کوښښونه وشول او نوی اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بیا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتیا وی ورته لری په تفصیلي توگه بیان شوی دی چې دلته په لنډه توگه دهغوی یوې برخې ته یې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

## ځینې فقهي اصطلاحات:

**۱- ولایت:** دا یوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نیکه، غورنیکه پر ماشوم باندې ولایت یعنې واکمني لري او دکوچنې په نمایندگي دهغه په مال کې دشریعت له احکامو سره سمه نمایندگي کوی پدې باره کې دی دافغانستان دمدني قانون دوه څلویښتمه ٤٢ ماده وکتلی شي.

**۲- قوامیت:** دپالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې دمحکمې له اړخه یو شخص دلیونیانو دمال دسرپرستۍ له پاره ټاکلی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



**۳- حجر:** دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کې له تصرف څخه منع کول.
**٤- اذن:** داجازې په معنا سره او په اصطلاح کې ولي یا وصي چې له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته دمعاملې کولو اجازه ورکړی. په دې باره کې دافغانستان دمدنې قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومي په پنځلسمه نیټه نافذ شوی و.
**۵- غیابت:** چې دیو غیر موجود شخص دمال دسرپرستې له پاره یو څوک وکیل مقرر شي.

## اقتصادي حقوق:

داقتصادي هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالي رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پیل کې دقرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړي دي او دا هغه آیاتونه دي چې په هغو کې الله تعالی بنیادم اقتصادي هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چې ورځ یې دده داقتصادي فعالیت له پاره ټاکلې ده. او په بل آیت کې الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه یې کړې ده. او په بل ایت کې یې دا اجازه ورکړې ده چې حتی دحج په سفر کې هم کولی شي اقتصادي کاروبارو کړي. او په بل آیت کې یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بین المللي اقتصاد او اقتصادي فعالیت لاس پوری کړي او روزي لاس ته راوړي.
بیا له دې څخه وروسته امام غزالي هغه احادیث او روایات ذکر کړي دي چې داقتصادي فعالیتونو داهمیت په باره کې راغلي دي او ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: دګناهونو یوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوي چې دمعیشت په لټه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library



کولی شي.
او فرمايلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقينو او شهيدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم څخه يوه قصه نقل کړې ده چې يوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې يو پياوړی ځوان يې وليد چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله عليه وسلم ځينې يارانو د هغه ځوان په باره کې وويل: که چيری د غه ځوان خپله ځوانی د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعاليت څخه به ورته غوره وای. نبي کريم صلی الله عليه وسلم د غو يارانو ته وفرمايل: داسې مه وایاست ځکه چې که د غه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتياج څخه نجات ومومئ ياد دی له پاره کارکوي چې خپل ضعيف مور او پلار داولاد او ټبر خپل اقتصادي ژوند تامين کړي، داهم يو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کيږي، او که چيرې دی د دې له پاره دولت غونډوي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتيا ترلاسه کړي نو بيا د شيطان په لاره درومي.
امام غزالي د اياتونو او احاديثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظريات هم ذکر کړي دي او ويلي يې دي: که چيرې زه تا د معيشت په لټه کې وينم نو داله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښيني. (۱)
طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصيت نامه وليکله چې د هغې په دريم بند کې يې داعتدال او نيک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ويلي دي:
پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پيدا کوي او د ګناهونو دارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شې کولای چې د خپل نفس ژغورنه

---

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library



وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولې چارې په سمه لاره برابرې شي مګر داعتدال او اقتصاد تر سیورې لاندې. نو له همدې کبله ته په هر څه کې اعتدال کوه څو ستا ټولې چارې په ښه توګه ترسره شي، قوت به دې زیات شي او ستا د رعیت عام او خاص به اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کې باید ستا ګومان نیک وي څو ستا رعیت هم په سمه لاره رهي شي. اعتدال خپل خوی وګرځوه او کوښښ کوه چې اعتدال ستا دژوند په ټولو چارو کې ستا لارښود وي څو پر تا باندې دالله تعالی نعمتونه تداوم وموميي.[1]

دنوموړې دغه وصیت قرآني استناد لري، ځکه چې الله تعالی په ټول ژوند کې او بیا په خاصه توګه په خوراک څښاک کې اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد یې امر او توصیه فرمایلې ده.

لکه فرمایلي یې دي: «**كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ**».

(سوره، اعراف، آیت ۳۱)

**ترجمه:** *او خورئ او څښئ او اسراف مه کوئ تاسې، بیشکه چې الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کې اسراف هغه وخت تحقق موميي چې په حرامو چارو او شیانو کې لکه شراب، جوارۍ، نشه یي څیزونه دسروزرو او سپینو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولګولی شي. په حرام کار کې دمال لګول لږ وي او که ډیر اسراف ګڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وي او که دبل له پاره وي اسراف دی. او نبي کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړې دی. پداسې امورو کې زیات لګښت کول چې ضرورت ورته نه وي او دمال ښښتن ته چندان ګټه هم نه لري اسراف دی. یعنې هغه څه چې الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړې دي له هغو څخه ګټه واخلئ خو پدې شرط چې اسراف ورپکې نه وي. داسراف معنا په یو شي کې له حد څخه تیریدل دي.

---

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library



او دا په څو ډوله دی: د مثال په ډول حلال حرام ګرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه ګټنه اخیستل، چټي او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شي خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بې وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چې د جسماني روغتیا او د کار کولو د قوت له پاره بس والی نه کوي، یا داسې شي خوړل چې روغتیا ته زیانمن وي او داسې نور... د اسراف د کلیمې اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندې کولی شي. بې ځایه لګښت له دغو څخه یو توک دی. ځینې سلفو د دغه مبارک آیت د عمومي ګټورتیا په باره کې ویلي دي: جمع الله الطب کله فی نصف آیة» یعنی الله تعالی د طب ګرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کې بیان او جمع کړی دی.

په اسلامي امت کې په اقتصادي علومو کې ستر متخصصین پوهان: فارابي متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازي متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالي متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسي متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلي شوي دي.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کې د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازي په خپل تفسیر کې د بقرې د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط» ترجمه: او دوی له تاڅخه پوښتنه کوي چې دوی له خپل مال څخه د الله په لاره کې څومره نفقه کړي؟ ورته ووایه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وي. په تفسیر کې ویلي دي:

الله تعالی په دغه مبارک آیت کې خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقې په باره کې یې ښودنه ورته کړې ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلي دي:

**«وَ آتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا »** (داسراء سورت ۲۶-۲۷ آیاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

***ترجمه:*** *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بې وزلي ته او لاروي مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library



هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیايې یو آیت وروسته وریسی فرمایلي دي:

**«ولَا تجعلْ يدَكَ مغلولةً الى عُنقِكَ ولَا تبسُطْها كُلَّ البسطِ فتقعُدَ ملوماً محسوراً»**

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

***ترجمه:*** *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې د تا پورې یعنې شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښینې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښیمانه شوی. یعنې اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی د مسلمانانو ستاینه کړی او داسې یې فرمایلي دي:

**«والَّذينَ اِذاَ انفقوا لم يُسرِفوا ولم يَقتُروا وكانَ بينَ ذٰلكَ قواماً»**

(الفرقان سورت ٦٧ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

***ترجمه:*** *او د رحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چې نفقه یعنې لګښت کوي د مال خپل نو نه اسراف کوي او نه تنګي شومتیا اووي د غه ورکړه د دوی په منځ داسراف او تقصیر کي میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چې تاسې څه لرې نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته د خپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړې او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چې د انسان د هغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلي یې دي:

---

۱ - المدخل الى قيادة الاسلاميه ۲٤۹ مخ

۲ - الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library



هغه وخت چې ما دنبي کريم صلی الله عليه وسلم خدمت کاوه يو سړی راغی او نبي صلی الله عليه وسلم ته يې دچرګی دهګۍ په اندازه سره زر راوړل او ويې ويل: ای دالله تعالی رسوله! دغه دصدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وی چې له دې څخه پرته نور هيڅ نه لرم. پيغمبر صلی الله عليه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بيا مخې ته ورغی او په ټينګار سره يې ورته وويل: ای دالله رسوله! دا راڅخه قبوله کړه. نبي کريم صلی الله عليه وسلم هغه ورڅخه واخيست او داسې يې ايسته ګوزار کړ چې که دې پرې لګيدلی وای نو ارومرو به يې خوږ کړی وای او بيا يې وفرمايل:

« له تاسې څخه يو شخص خپل ټول مال راوړي او خپل ځان ته هيڅ هم پرې نږدي او بيا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړي. تاسې بايد پوه شئ چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتيا ورته نه لرم.[1]

له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه روايت شوی دی چې ديو کال دا ذوقی زيرمه کولو اجازه يې کړی ده. حکما وويلی دی: له اړتيا څخه زيات هغه دی چې له افراط او تفريط څخه خالی وی، زيات بخشش کول اسراف او تبذير دی، او لږ بخشش کول شومتيا او امساک، مګر منځومی حالت، رعايت، عدالت او فضيلت دی. او دالله تعالی ددی فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعايت کول دی. داسلامی شريعت مدار ددغه چلن په رعايت مبني، او ديهودو دشريعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کيښودل شوی دی، او دمسيح دشريعت تادو پر اسانتياده او داسلام دمبين دين پرمنځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شيعه مذهب فقهاو او څيړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصيلی ليکنی کړی دی چی يوه بيلګه يې دلته وړاندی کوم:

---

۱ – تفسير معالم التنزيل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library



په اسلام کې د حقوقو د آزادۍ له جملې څخه یوه هم د اقتصادي آزادۍ حق دی. پدې معنا چې وګړي ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنې او مسکن په ټاکلو کې، د دولت او پنګې په لاس ته راوړلو او د هغې په لګښت کې آزاد دي. له همدې امله اسلام هیڅ چا ته هم اجازه نه ورکوي چې د چا د اقتصادي ګټو او کار مزاحم شي او یا یې د داسې کار په کولو وګوماري چې دی له هغه څخه کرکه کوي، او په زړه کې مینه ورسره نه لري. او نه دا حق لري چې د چا په شتو او ګټلي مال کې د ځان له پاره ټاکلې ونډه مقرر کړي، او یا پر لګښت کې بندیز پرې ولګوي: مګر هغه چې اسلام پرې باندې مقرر کړې وي.
ګردو، وګړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کې اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هر چا ګټه اخیستل په ډاګه ددې خبرې څرګند دلیل دی چې اسلام هرچا ته اقتصادي آزادي ورکړې ده. مګر د دغه آزادۍ له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هیڅ منافات نه لري چې اسلام په اقتصادي ډګر کې د ګډوډۍ او هرج و مرج د مخنیوي په خاطر وضع کړي دي. او پدې هکله د پاملرنې وړ خبره دا ده چې په اقتصادي آزادۍ کې په اسلامي کې د نارینه او ښځې په منځ کې هیڅ توپیر نشته بلکې ښځې هم په هماغه ډول په اقتصادي ډګر کې د مالکیت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادۍ سره ګټه اخیستلې شي، او د دوی میړونه د دوی له اجازې څخه پرته د تصرف هیڅ حق نه لري او ښځه د خپل مال که د مهر وي که د وراثت وي او که په سوداګرۍ یې ګټلي وي په زیرمه کولو او لګولو کې بشپړه شرعي آزادي لري. پداسې حال کې چې په نورو ادیانو کې یا خو ښځه بیخي له دغه حق څخه محرومه ده او یا هم محدوده آزادي ورته ورکړای شوې ده.
دغه راز د اسلام په حقوقي مکتب کې د کسب او کار کولو آزادي په رسمیت پیژندلې شوې ده. هر څوک کولی شي په آزاده توګه ځان ته د خپلې خوښې کار او کسب وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library



له مشروع لارو چارو څخه خپلی اقتصادی اړتیاوی پوره او تأمین کړی، او هر کسب او کار چی اسلام ورته روا کړی دی کولی یې شی پر ته له داسی چارو څخه چی با خو په ډاګه سره ټولنی ته زیانمن وی او یا په اسلام کی د هغه کول ممنوع وی. (۱)

## نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او د اسلامی اقتصادپوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږی چی د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دی ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کی مردود ګڼلی دی، او پر داسی اقتصاد باندې ټینګار کوي چی په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

# دانتقام په پرتله عفوه

### کوم خوند چی په بښنه کی ده په انتقام کی نشته

عفو عربی کلیمه ده چی په لغت کی له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د بښنی په معنا هم راغلی ده. (۲)

دعفوی اصطلاحی معنا: دعفوی لغوی او اصطلاحی معناوی په خپل منځ کی تداخل سره لری. فرهنګ عمید دعفوی په لغوی او اصطلاحی معناو کی پورتنی تعریف ته ورته

۱ - د امام مسلم په روایت

۲ - د طبرانی، ابوداود او حاکم په روایت

(c) ketabton.com: The Digital Library



تعریف کړی دی.
د قرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او د نیکو سلفو له کړنچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چې د اسلام مبین د ین بنښنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری داړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:
تر څو مره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پرځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاورکولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.
امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاورکړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

**ترجمه:** *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library



**ترجمه:** بیا عفو وکړه مونږ له تاسی څخه وروسته دخوسی له دغه عبادت کولو څخه د پاره ددی چی تاسی شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقری سورة - ۱۰۹ آیت - لومړی سپاره)

**ترجمه:** پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

**ترجمه:** پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسی باندی او عفوه یې وکړه له تاسی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

**ترجمه:** او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

**ترجمه:** او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library



او فرمايلي يې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(دآل عمران سورة - ۵۹ آيت - ٤ سپاره)

**ترجمه:** نو يوازې په سبب د رحمت د الله نرمي کوې ته دوی ته او که وی ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکی هرو مرو به خواره او تار په تار شوی وو دوی له چاپيره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځينې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمايلي يې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(دنساء سورة - ۱٤۹ آيت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

**ترجمه:** که تاسې خير ښکاره کوئ يا پټوی دغه خير يا عفوه کوی له بدی څخه نو بيشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکی ښه قادر.

او فرمايلي يې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(دمائده سورة ۱۰۱ - آيت ۷ سپاره - ۵ سورة)

**ترجمه:** پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه د دوی له سزانه بيشکه چې الله خوښوی احسان کوونکی.

او فرمايلي يې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(دمائده سورة - ۱۳ آيت - ٦ سپاره ۵ سورة)

**ترجمه:** عفوه کړی ده الله له هغو تيرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library



په اسلام کی عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دی باره کی موجود دی چی عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینی حالاتو کی عفوه او تیریدنه راغلی نه وی هغه هم دانتقام بڼه نه لری، بلکی هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چی اسلام عفوی ته پر انتقام ترجیح ورکوی. او داسلام دین دعفوی دین دی نه دانتقام اخیستلو.

## دانتقام په مقابل کی دعفوی په باره کی د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ښسته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چی دادی دلته دهغه دعفوی څو نمونی د نورو د تعلیم په خاطر وړاندی کولی شی:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چی هغی له مکی مکرمی څخه مدینی منوری ته هجرت کاوه، چی دهبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسی حال کی له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چی اولاد یې په نس و، او دغورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او داولاد دزیان کولو له امله ښسته ډیره وینه ورڅخه لاړه چی دزیاتی وینی تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپږ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم دهبار پدی عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چی هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چی هر چیرته ونیوه په اور کی یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چی داور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندی سوځول کوی، مگر که چیری مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او دمکی له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کی وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلی او معافی می درته

(c) ketabton.com: The Digital Library



وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ. [۱] او بیا وروسته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی دیارلس کلونه یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او د ده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش و چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلابند کړی و او د عربو ټول قبائل یې د ده په خلاف په دغه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش و چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې د ده په فرمان پوری تړلی و د ده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او د ده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی دښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د دغه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

۱ - حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library



دښیګړي، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.

دمکې په فتح کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته دننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې د کعبې په پردو پورې ځوړند کړي وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصې او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخي نه پیژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم ګڼل. مګر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل.[۱]

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم د دومة الجندل د پاچا اکیدر له جرم او ګناه څخه تیریږي لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:

حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندې کړ، مګر رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه.[۲]

دغه راز د خیبر په غزا کې په ۷هـ ۶۳۰م کې یوې یهودۍ ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او د سلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د پسه په غوښه کې زهر ګډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوره، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه میلمستیا کې ورسره ملګری یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء د دغې زهرجنې غوښې د خوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

---

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره

۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج ۲ ص ۵٤٥ باب في اخذ الجزية

(c) ketabton.com: The Digital Library



نبي کريم صلی الله عليه وسلم دهغه په قصاص کی زينب بنت حارث يهودۍ ووژله.[۱]
داسلامی امت له پخوانيو زعيمانو څخه يو هم دافغانستان نامتو زعيم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاريخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه يو متقی او پرهيزګار حاکم تير شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقی رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مينه يې نه لرله.

دغه راز تاريخ پوهانو ويلی دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټيانو هندوانو يو شخص چی دملهارورا کوله پلوه دملتان والی ټاکلی شوی و غازيانو ونيو او احمدشاه بابا ته يې ځنځير زولانه وړاندی کړ، احمدشاه درانی چی يو جرم بښونکی، او عيب پټوونکی ميړنی پاچاو نو د خپلی فطری ميړانی او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تير شو او هغه يې روغ رمټ خپل هيواد ته وليږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چی يو شاعر ويلی دی:

ز لاهور کوسِ عزيمت نواخت — به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ٦١٢ مخ څخه معلوميږی چی دنصير خان بلوڅ مور له خپلو رئيسانو او دبلوچستان له معتبرو سپين روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښيمانتيا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چی دهغی ندامت نامی څو بيتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

گناهی که کردم زنا دانی است — سر انجام نادانی پشيمانی است
همين دفعه بخشد گناهم اگر — زحکمش نه پيچم ازين بعد سر

---

۱ – تهذيب سيرت ابن هشام ۱۸٦ مخ، صحيح البخاری دويم ټوک کتاب المغازی باب غزوة خيبر ٦۱۰، قسطلانی او زرکشی ويلی دی: دمړ شوی صحابی نوم براء بن معرورو، والله علم
۲ – افغانستان په وروستيو پنځو پيړيو کی دريم ټوک ۱۳٤ مخ مصنف محمد صديق فرهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library



کنم خدمت بندگانش مدام    نیایم به اخلاص کیش قیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو ناامیدی یې دمیړانی او مسلمانی خلاف گڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبنسل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

# امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینگ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان گډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او څارنی کوشش کوی، دا ځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او څارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین څارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنگ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنگه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوگونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library



بیر ته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسې حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مګر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي. (١)
په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوي دي. (٢)
او له دې امله چې امنیت او بیا وروسته مصئونیت د سولې او جنګي متارکې له لارې کیدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چې د ده والي و مرستی ته لاړ څو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، څو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمی ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې ترڅو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، همداغه و چې په سنه ١٦ هـ کې له سنه ٦٣٧ مسیحي کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د ګردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

١ - في ظلال سورة التوبه ١١٠ مخ مصنف ډاکتر عبدالله عزام شهید
٢ - الوجیز في اصول الفقه ٢٣٦ مخ د ډاکتر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library



د گردوپه اساسي قوانینو کې د دین د ساتنې او د مذهبي شعار اداء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو دخوندي ساتلو له پاره ځانگړي تدابیر وضع کړي دي، او د دوی دڅارنې له پاره یې ډاگیزې قانوني مادې تجویز کړي دي. چې دهغو له جملې څخه کولی شو دمثال په ډول دافغانستان د سنه ۱۳٤۳ د تلې دمیاشتې دنهمې نیټې داساسي قانون او له هغه څخه دمخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان دعصر د ۱۳٥٦، په دغو گردو کې دخلکو داساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمینات موجود دي چې په هغو کې ویل شوي دي چې دولت دامنیت او مصئونیت دساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونیت دامنیت له تأمین څخه پرته راتللی نه شي او امنیت هغه مهال دعمل په ډگر کې پیل کیږي چې خلک دسولې، پخولاینې او سوکالۍ په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦٧هـ ٦٧٠م یوځل له نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي علیه الصلاة والسلام ته راغلل، یو تن له فقر او بې وزلۍ خپلې څخه شکایت وکړ او هغه بل له عدم امنیت څخه او د مصئونیت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوریدلو څخه زړه تنگی شو او له ځان سره وایي: د دغه دین چې مونږ یې پیروان یو دښه والی او غوره والي څه اوصاف لري، پداسې حال کې چې ټول فقیران دي او نه شي کولای چې د مدینې امنیت تأمین کړي. رسول الله صلی الله علیه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو څکه چې دهغه ښه بدله شوې وه نو ورته ویې فرمایل: ای عدي؛ دحیره دسیمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وویل: دحیره په باره کې مې اوریدلي دي مگر په خپلو سترگو مې لیدلې نه ده. نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: که ژوندی وې او عمر دې اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library



هغه ښځه ووينې چې ايکې يوازې به له حيره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريږي.

حضرت عدي باور نه کاوه. نوموړي وايي: له ځان سره مې وويل: چيرته به وي د طئ د قبيلې غله. هغه بدمرغه او ټيټ فطرتي چې انسان د يو درهم له پاره چې په جيب کې يې وي وژني . او که پيسې و نه لري نو لباس او څپلۍ ور څخه تروړي او خوشاله وي چې مال يې ترلاسه کړي دي. نو ما وويل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او د کعبې له طواف کولو څخه به وروسته بيا يوازې ځي او له الله تعالى څخه پرته به له بل هيچا څخه هم نه ويريږي نو غله او د لارې شوکماران به چيرته وي؟ نبي کريم صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل:

او که چيرې ژوند وي نو وبه ګورې چې د ايران د پاچا کسرى خزانې به څرنګ د مسلمانانو په ولکه کې لويږي؟ حضرت عدي وويل: د هرمز دزوى د کسرى خزانې؟!! ورته ويې فرمايل: هو د کسرى بن هرمز خزانې. هرومرو به د کسرى خزانې د مسلمانانو په ولکه کې راځي او د جهاد په لاره کې به مصرف کيږي، او که چيرې ته ژوندى پاتې شوې هرومرو به وګورې چې يو کس به خپل موټي له سروزرو يا سپينو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که د چا د غه مال ته اړتيا وي رادې شي چې زه يې ورکړم، مګر هيڅوک به هم نه پيدا کيږي.

حضرت عدي وايي: رښتيا هم بيا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترګو وليدل چې يوې ښځې ايکې يوازې د کعبې طواف کاوه او له الله تعالى څخه پرته له بل هيچا څخه نه ويريده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه يم چې مونږ د کسرى د خزانو ورونه

(c) ketabton.com: The Digital Library



پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، ووینئ چي متحققه او ثابته شي.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وگوماره چي یحی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پر له پسي اعلان کاوه چي که څوک پیسو ته اړتیا لري رادې شي او دغه مال دې واخلي، مگر هیڅوک هم داسي پیدا نه شو چي مسکین وي او مال ورڅخه واخلي، له همدې امله خلیفه خپل دافریقا والي ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چي په دغو روپیو مریونه واخلي او دالله په لاره کي یې ازاد کړي.

په پورتني بیان کي مونږ ښکاره ولیدل چي لیاري څرنگ په أمن وي، او د تلو راتلو مصئونیت یې منځته راوړي و او خلکو له اندیښني او سرخوږي پرته په سوکالي ژوند کاوه. او کله چي د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوري دولت أساسي قانون مطالعه کړای شي، په هغه کي دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوي یمه ۹۱ ماده کي لیکلي شوي دي: دعمومي امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کي یې راغلي دي: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کي دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسي، او داستخباراتي مراکزو پراخه تشکیلات او دملي امنیت دانجمنونو جوړول دکورني او بهرني مصئونیت دتأمین په خاطر وي، او له فساد سره دمبارزي په لاره کي غتي غتي بودیجي لگولي کیږي. له همدې کبله مونږ گورو چي په اسلام کي قصاص خاص او ځان گړې ارزښت لري لکه چي الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library



(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

**ترجمه:** *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی د قصاص حکم دروند معلومیږی مگر عقلمند وگړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی د قصاص له ویری څخه خلک د یوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او د قصاص له ویری څخه د معنوی ویری نه همړوینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. د جاهلیت په زمانه کی به عربو تل د قاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی د مقتول وارثانو ته به چی د قاتل د قبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او د یو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دا معنا هم لری چی د قاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په ځرگنده توگه ثابته شوه چی قصاص د أمن د تامین او د ځان، او د خلکو دژوندون د امان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص د بدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم د اجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او د نورو هغو ادیانو په پرتله چی د بشر په لاسونو جوړ شوی دی د اسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او د هغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانگړی اسالیب وضع کړی دی چی د هغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د برنامی جوړولو مبادیؤ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library



کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه دژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول داسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پوري کړی شي، او دژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کیښودل شي. ځکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې دالله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او دا کوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پریږدي او بریالی توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

دمثال په ډول: کله چې دهجرت اذن ورته وشو نو دامنیت او مصئونیت په خاطر یې دسفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. درسول الله صلی الله علیه وسلم دهجرت دسفر وخت پټ ساتل او دهغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوی» دا ثابتوي چې په ژوند کې داسبابو توسل ضروري دی.

دشپې دریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه دهجرت په سفر ووت او له کور څخه دوتلو په مهال کې ابوبکر صدیق دخپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې دکور شاته یې چې کوم کړکۍ او دریڅه وه دواړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم ددوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او دخپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده دکور محاصره کوونکي مشرکان داګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library



ویده دی، او له مکې څخه مدینې ته د حرکت لوری یې د مکې جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چې که د شمال په اوږدو کې لاړ شي نو ښایي چې دښمنان یې پیدا کړي ځکه چې د مکې لاره تر مدینې پورې له جنوب څخه تیریږي او هیڅ‌ها هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردې لاره لاړ شي، او که چیرې قریش دده په لټون کې پسې لاړ شي نو د شمال او لویدیځ لوری به تعقیبوي.

له مکې څخه په وتلو سره یې سم لاسي مدینې ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکې د ثور د غره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوری ته دده لټه وکړي. د پټیدو له پاره د ثور دغره د سمڅې انتخابول او په هغه کې الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیا وه او په هغه وخت کې ابادي پکې نه وه، او اوس هم په هماغه بڼه کې ده. او که یو زلمي وغواړي چې د ثور سمڅې ته وخیږي باید ډیر زیږونه وګالي، پداسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغې سمڅې ته د ختلو په مهال کې دري پنځوس ۵۳ کلن و. نبي کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخباراتي دنده اوسپارله څو په مکه کې د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړي او بیا د شپې سمڅې ته راشي او دورځې ټول جریان ورته ووایي: او په پرله پسې ډول د دښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږي، چې دهغوی د تیرې د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسي.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتې کیدل او له دښمن سره یې په کشف کې مرسته کوله نو د ابوبکر صدیق د رمې شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپې له پلوه ووځي نو ورپسې ته خپلې رمې ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه رنګ شي او پاتې نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library



حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام ورورلو دنده پرغاړه لرله. لاربسودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لاربسودنه کوله او دا چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لار بلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چی دهجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او دعبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چی په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چی څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لروکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دغبدالله بن فهیره له برخی اخیستنی سره، سره له دی چی دواړه شپانه وو توپیر لاره. (۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چی دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

## پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

---

۱- مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
93.61
COD-1

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دين له نظره لومړنی ځيرنيز، تحقيقي اثر ده چې د سولې او پيوستون لپاره د همکاری د ټولنی له خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نوميالیو او مشهورو دينی عالمانو د هلو ځلو نتيجه ده چې په دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شويدی. د ياڼونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې چاپ شی د يو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او ځيرنې لاندی ونيول شو او هر اړخيز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځيد.

**Get more e-books from www.ketabton.com**
**Ketabton.com: The Digital Library**